

VÁRADY TIBOR

Kislopások új hétköznapokban

A második világháború utáni első években

Emlékszem egy gimnáziumi társamra, aki többször mondta, hogy ő szociológus szeretne lenni. Ez feltűnt, mert ez a foglalkozás nem tartozott sem a kívánt, sem a valószínű szakmák közé. Valaki meg is kérdezte, hogy mit csinál egy szociológus. „Majd meglátjátok” – mondta az ismerősünk, azt sejtetve, hogy egy széles kisugárzású szakmát fog gyakorolni. Aztán biztosítási ügynök lett belőle. Voltak azonban szociológiát megcélzó észrevételei. Emlékszem például arra a meglátására, mely szerint a világháborúnak volt egy pozitív hozadéka is, mert idillé változtatta a háború előtti hétköznapokat. Ebben van valami igazság – akkor is, ha a háború előtti napok nem voltak mindig idillikusak, és nem is voltak mindig hétköznapok. Valamennyi hétköznap tulajdonképpen megmaradt a háború alatt is. Ezek inkább hétköznapforgácsok voltak, melyeket nem sodort el a háború fergetege, mert olyan környezetben lappangtak, ahol egy ideig valamilyen fedelek is maradtak még. Ilyen fennmaradó hétköznapforgácsok voltak az egymást lekurvázó zsigmondfalvi német szomszédasszonyok szóváltásai 1943-ban. De legtöbbször hiányzott a fedél, mely védhette volna e forgácsokat. A háború alatt leginkább csak a vágyaknak sikerült fedél alá húzódni, és ezek között ott volt egy mindennapok utáni vágy is.

Az iratokban látom, hogy a háború után különböző utakon tértek vissza a hétköznapok. Például úgy is, hogy már nemcsak a fosztogatás, de a gatyalopás is fel tudta hergelni az embereket. Itt van az is, hogy gatyalopásokban a jog is könnyebben tért vissza a mindennapok megszgyéire, mint amikor mondjuk népellenes mosoly vagy népellenes plakátok ra-

gasztása volt a vád. Ha népvagyon is érintett volt, kislopások pástján is fegyvert rántottak hétköznaptagadó meggyőződések, de nem mindig kerekedtek felül. Mindenesetre több ügyirat is mutatja, hogy a háború utáni első években, a kislopások világában ismét esélyt kaptak a mindennapok – és a jog is.

Senki gatyájától senki igazságáig

Ezt a prózaszöveget egy kollégámmal kezdem, akit Robert Cicale-nek hívnak. Mindketten tagjai vagyunk az Amerikai Jogászegyletnek (American Bar Association) azzal, hogy ő teljes jogú tagja, én pedig csak tár-sult tagja vagyok (associate member). Vannak más különbségek is. Cicale New Yorkban bíró, én pedig Pest és Újvidék kötött ingázva vagyok nyugdíjas. Ami még sajátos Cicale vonatkozásában, őt felfüggesztették (én maradtam aktív nyugdíjas).

Cicale-t lopáskísérelt miatt függesztették fel. Női alsóneműt igyeke-zett lopni. Erről az *American Bar Association Journal* 2019. szeptember 30-ai számából értesültem (melyet e-mailben küldenek Cicale-nek is, nekem is). Az alsónemű tulajdonosnője a szomszédságban lakott, hu-szonhárom éves volt az esemény idején (ma, amikor erről írok, már hu-szonnégy), és gyakornok. Ő is jogot végzett. Amikor tetten érte a bírót, nemcsak sikoltzott, hanem mozgósított is. Tár-csázta a 911-es számot. A bíró kiszökött a lakásból a szennyesben talált bugyikkal együtt, de nem jutott messzire. Már az utcán elkapták a rendőrök. Mindez 2018 márciu-sában történt. Több újság is figyelmet szentelt az eseménynek. Így most már tudom azt is, hogy Cicale bevallotta a tettét. Az adott körülmények között ez jó stratégia lehetett, mert tagadásra nem volt esély. Egy bíró tudhatta, hogy sikertelen tagadás után súlyosabb büntetés következik, mint bűnbánó bevallás esetében. A körülményekből az is világossá vált, hogy nem vagyoni, hanem inkább érzelmi/érzéki mozgatói lehetnek az idegen bugyi kézbevitelének.

Míg írom ezt a szöveget, ítélet nem született. Azt sem sikerült megállapítanom, hogy mi történt az alsóneművel. Erről nem írt sem az American Bar Association hírlapja, sem más újságok. Cicale nyilván nem tarthatta

meg. A kérdés az, hogy a gyakornok az adott események után vissza kívánta-e szerezni a bugyikat. Lehet, hogy a sorsukra maradtak.

Egy 1946-ban folytatott becskerekai perben is egy különös sorsú alsónémetű került az igazságszolgáltatás figyelmének központjába. K. Erzsébet napszámos peréről van szó, az iratokat a 12 354. számú aktában találtam. Az amerikai ügyvel vont párhuzam nem teljes, mert ezúttal férfigatyról volt szó. Vannak más különbségek is.

Erzsébetet első fokon három hónap szabadságvesztésre ítélték. A döntést 1946. február 4-én hozta a becskerekai járásbíróság. Ezután lép ügyvédként a perbe az apám is, és 1946. április 3-án fellebbezést fogalmaz meg. Ebben az a kulcsfontosságú állítás, hogy a gatyá, melyet Erzsébet magához vett, tulajdonképpen *res nullius*, tehát „uratlan dolog” volt, amikor Erzsébet kezébe került. Kicsit leegyszerűsítve, úgy is fogalmazhatnánk, hogy „senki gatyája” volt. (Cicale esetében más volt a helyzet.)

Az iratokat lapozva azt is látom, hogy akkoriban egy gatyaperben sokkal több esélye volt a klasszikus jogi érveléseknek, mint például vagyonekobzási perekben, vagy olyan ügyekben, melyekben népellenes (vagy annak nevezett) cselekmény került a figyelem központjába. K. Erzsébet ügyében a római jog igazságai is az asztalra kerültek, az érvek és ellenérvek megfogalmazói láttatni igyekeztek, hogy nem felejtették el az első egyetemi évben tanult római jogot – és a fonetikus írásmódot követő szerb beadványban is két I-lel írták a *nulliust*. A gatyáügyek hagyományos logikáját nem tudta megingatni sem a fasiszmus, sem a kommunizmus. Talán Trump sem tudja.

Csepicsányi lelkész egyébként a szomszédságunkban lakott, és mindössze két saroknyira a központtól. K. Erzsébet címe viszont a Tvornička utca. Házzámot a bírósági idézések sem közölnek. Lehet, hogy nem is volt házzáma. Egyik levelében – melyben arra kéri Erzsébetet, hogy sürgősen keresse fel – apám a biztonság kedvéért odaírta zárójelben a címhez, hogy „kuća Mecger Andrije” (Mezger Andreas háza). Mivel akkoriban a németek vagyona elkobzásra került, valószínű, hogy ez már nem Andreas Mezger háza volt 1946-ban. De a neve továbbra is eligazításként szolgált a postásoknak. Feltehetően nemcsak Erzsébet, hanem mások is laktak a Mezger-házban.

A Tvornička utca nem a központ közelében van. Ha oda akarunk jutni, előbb a Baglyason kell áthaladnunk. Az elnevezés mögött szétkopott a logika, ma itt zömmel a szocializmus alatt épült panelházak vannak. A városrésznek egyébként szerbül is ugyanaz a neve, csak Bagljašnak írják. Azt hiszem, ma már nemigen van szerb Becskereken, aki tudná, hogy ez mit jelent. Így ez most a senki szavaként (*verbum nullius*) használatos a szerb nyelvben. Ha a Baglyastól a kórház felé, majd tovább a kórházon túl haladunk, tulajdonképpen megkerültük az U betűt formáló Begát. (Az U betűt nem úgy képzelem el, ahogy az olvasó most látja. Megszokott városlakói perspektívából nézve a kanyar oldalt van és nem lenn. Csak nem tudok lefektetett U betűt gépelni.) Mindenesetre a kerülettel eljuthatunk a Berberski telepig és Muzslyáig is, anélkül, hogy hidat vagy csónakot használnánk. A Tvornička utca átvezet a Berberski telepre. Amíg K. Erzsébet a fellebbezés eredményét várta, a Berberski telepre költözött B. János is, akit akkoriban dobott ki a felesége. B. János visszajárt az asszonyhoz, akitől elvált, mert ott maradt több ruhadarabja és valamennyi báránybőr is, amit a sajátjának tartott. De az exneje nem akarta odaadni addig, amíg nem rendeződnek közöttük más vagyoni kérdések. Őt is K. Erzsébetnek hívták, azzal, hogy nála a K. egy két szótagú vezetéknevet rejt, míg a gatyaperbe keveredett Erzsébetnél három szótagú a K-val induló családi név. B. János ruhadarabjait és báránybőrét nem lehetett gazdátlanak, azaz *res nullius*nak tekinteni. Igényeit János igen hangsúlyosan fenntartotta. Megnyilatkozása szerint: „még az Isten fasza ügyvédje sem veszi el tőlem a dolgokat”. Viszont ő maga gazdátlan férjjé vált (*vir nullius*), és így került a Berberski telepre C. Máriához.

Biztos vagyok benne, hogy K. János, C. Mária és a gatyaperben érintett K. Erzsébet többször is találkoztak az utcán. Mivel János zakója és bőrkabátja a volt feleségénél maradt, lehet, hogy takarót terített a vállára hidegebb napokon, és így mindenki észrevette. Emellett, olyan közel laktak egymáshoz, hogy szinte lehetetlen volt nem találkozni és szót váltani. Egy közösségbe tartoztak, tudták, hogy kinek a biciklijé van odatámasztva az utcán az akácfához. Valószínűleg bogozgatták a háború utáni körülményeket a Berberski telepen. Beszélgetés közben K. Erzsébet feltehetően értesült, hogy a másik K. Erzsébet miért dobta ki Jánost – és erre

valószínűleg inkább János szemszögéből nyert rálátást. Az is feltehető, hogy szóba került még közöttük, hogy ki is lehetett és mit csinált Andreas Mezger, akinek a házában Erzsébet lakott. Az ismeretség talán úgy indulhatott, hogy Erzsébet felfigyelt rá, hogy János és Mária magyarul beszélnek az utcán – bár 1946-ban ez ott még nem volt igazi esemény. Ma más a helyzet.

Nemrég elmentem a Berberski telepre egy ismerősömmel, és utána áthajtottunk két közeli falun is. Több osztálytársam jött ezekből a falvakból, az utcáik tulajdonképpen az én szélesebb becskerei környezetemhez tartoznak. Azt hiszem, ha valaki rám kérdezett volna, nem mertem volna bevallani, hogy sohasem jártam még ott. Szóval lelkiismereti kérdés is volt, hogy elmenjek még ebben az életben ezekbe a falvakba. Az első faluban a főutcán hajtottunk, de az ismerősöm – aki tájékozottabb volt – javasolta, hogy térjünk le néhány mellékutcába. Elhagyott házakat mutatott. Mondta, hogy nemigen akad már vevő, aki ide szeretne költözni, és több távozó egyszerűen elhagyja a családi házat. Az egyik magára hagyott földszintes ház előtt, az eresz alatt ott állt egy seprű. A távozó tulajdonos nem hagyta az udvaron feküdni, hogy nehogy elázzon. A drótkerítésen ott maradt a postaláda és rajta egy név. Az ablak mögött be volt húzva a függöny. Nem lehetett belátni, de mintha bútorok is lettek volna a szobában. Nem látottam még igazán a távozás, pedig – az ismerősöm szerint – a tulajdonos már néhány éve Németországban él. Senki sem jár a házba, de az sem jutott senkinek eszébe, hogy kavicssal beverje az ablakot. A tetőn három verebet láttunk, és ezek sem viselkedtek másképp, mint azokon a tetőkön, melyek alatt még jelen vannak az emberek. Szóval lakók nélkül is otthont láttam. *Domus nulliusnak* nevezhetném.

De most visszatérek K. Erzsébet napszámosnő perére. Az ítéletből tudom, hogy Karánsebesen született 1902-ben. Hozzátették, hogy az akkor éppen Románia. Onnan költözött Becskerekre. Katolikus vallású, jugoszláv állampolgársága van, büntetlen előéletű, vagyontalan, férjezetlen. Lopással vádolták. A bíróság szerint két férfiinget lopott, egy darab bőrt, egy darab szövetet, egy férfinadrágot és egy férfigatyát.

A gatya döntő fontosságú volt, e körül forgott minden. Ezt találta meg Erzsébetnél a rendőrség a házkutatás alkalmával. Mivel más lopás nem

lett igazán bizonyítva, a gatyára támaszkodott az ügyész és a bíróság is, azzal is érvelve, hogy ha ellopta a gatyát, akkor mégiscsak tolvaj, tehát lophatott mást is. Az apám ügyvédi érvelésének is a gatyá volt a központjában. Szerinte Erzsébet nem lopott gatyát, és ha ez bebizonyosodik, akkor világos, hogy másért sem lehet elítélni, mert más irányban nincsenek bizonyítékok, a gatyalopás hamis vádja billentette téves irányba a mérleg nyelvét.

A vádirat és az ítélet szerint Erzsébet a szomszéd házból lopott különböző tárgyakat. Ő korábban dolgozott is a szomszédságban, és ezt a bíróság közvetett bizonyítéknak találta, mert „így pontosan tudhatta, hogy mi hol van”. Erzsébet ellen szólt az is, hogy azt vallotta, nem járt a szomszédságban, amikor nem volt senki otthon, ezt viszont cáfolta egy, a bíróság által hiteles tanúnak tartott másik szomszéd, aki azt vallotta, hogy látta Erzsébetet, amint „a szomszéd udvarban sündörög a konyha és az istálló körül”. A vádlott nem láthatta, hogy figyelik, mert Popov tanú a cséplőgép emelődarujából szemlélte a történéseket. Azt nem látta, hogy Erzsébet el is vett volna valamit – de mindez így is gyanús volt. Egy másik tanú azt látta, hogy Erzsébet ott volt a piacon „használt tárgyakkal”. (Az ítéletből nem derül ki, hogy milyen tárgyakkal, de mindez egy olyan következtetés irányába mutatott, hogy Erzsébetet – Cicalé-lel ellentétben – gazdasági érdekek vezérelték.)

Szóval voltak gyanús körülmények, de ezek nem vezettek egyértelmű következtetésig. Maradt kulcskérdésként a gatyá. Az nem volt vitás, hogy a rendőrség talált Erzsébetnél egy férfigatyát, mely a szomszéd udvarból származott. A fellebbezés azonban megmagyarázta, hogy ez miért nem lopás. Azért, mert – ellentétben Cicalé-lel, aki belopózkodott a gyakornoknő lakásába – Erzsébet az udvar végén találta a gatyát a szalmakazal tövében. Itt volt közvetlen közelben egy bara is, melyben időről időre katonák fürödtek. (A bara egy olyan szó, mely otthonosan érzi magát valamennyi bánáti nyelvben, és vizes területet jelez, mely terjedelmesebb és elegánsabb a pocsolyánál, de nem éri el egészen a „tavacska” követelményeit.) Szóval ebben a barában fürödtek katonák (egy évvel korábban német katonák, újabban népfelzabardító harcosok). Az újabb katonák kevésbé lehettek pedánsak, valaki otffelejtett egy gatyát.

Ez ott maradt egy darabig, senki sem jött érte vissza. Az ítéletből – melyet 1946 februárjában hoztak – nem derül ki egyértelműen, hogy mikor vette birtokába Erzsébet a baraparti gatyát. A bíróság szerint a lopást „meg-nem-állapított napon” követték el. Mivel az esemény a fürdéshez is kötődik, valószínű, hogy valamivel korábban, feltehetően 1945 őszén történhetett.

Ha akkoriban arra jártam volna, és megláttam a gatyát, nem hiszem, hogy magamhoz vettem volna, de talán meg tudtam volna állapítani, hogy katonagatya-e. Tájékozott voltam. Igaz, még csak hatéves voltam 1945 őszén, de az utcánkban, az evangélikustól a pravoszláv templom felé menet néhány sarkot haladva, a túloldalon volt egy kaszárnya, és ennek az udvarában többször láttam kiakasztott katonagatyákat. Arra nem emlékszem, hogy lengette-e őket a szél. A színük zömmel világossárga volt, a gatyamadzag pedig fehér vagy barna. Egyes esetekben egyszerű spárga helyettesítette a gatyamadzagit. Elég hosszúnak láttam a kitett alsókat, feltehetően térdig nyúltak. Ha ilyen volt a Tvornička utcában talált alsónadrág is, akkor ez tovább erősíthetné, hogy nem a szomszéd gatyája, hanem katonagatya volt. De erről nem tudok nyilatkozni.

Jogi szempontból fontos volt az is, hogy csak nemrég ottfelajtott vagy már hosszabb ideje elhagyott gatyát talált Erzsébet. A fellebbezés szerint hosszabb ideig állt ott, és ezt az is mutatja, hogy koszos volt, giliszták meg kukacok voltak benne. Az ügyvédi érvelés külön hangsúlyozza még, hogy Erzsébet tiszta lelkiismerettel tette, amit tett. A szénakazal mellett talált gatyát kiporolta. Lehet, hogy a történetek ihletésében dúdolt is közben valamit. (Húsz évvel később Tandori Dezső egy egész verseskötetet írt *Egy talált tárgy megtisztítása* címen.) Erzsébet, miután megtisztította a gatyát, felakasztotta egy drótra a saját udvarában, hogy friss levegőben lengjen. Márpedig, a fellebbezés szavai szerint, egy tolvaj ilyen nem tesz. Azért sem, mert ezt a másik udvarból az is láthatta, akitől állítólag ellopták a gatyát, és láthatták más szomszédok is. De Erzsébet nem érezte, hogy valamit rejtegetnie kellene. (Igaz, lehet, hogy voltak olyan szomszédasszonyok is, akik a kiakasztott férfigatyában nem Erzsébet tiszta lelkiismeretének bizonyítékát látták, hanem inkább azt, hogy kérkedik a férjezetlen szomszédasszony. De ez a gyanú sem a lopás irányába mutatott.)

A tiszta lelkiismeret kérdésében nemrég olvastam egy nyomatékos nyilatkozatot. 2019. november 1-jén a *Politika* napilap közli, hogy akadémuskodó újságírói kérdésekre válaszolva Vučić szerb köztársasági elnök ezt mondta: „Fogalmuk sincs, hogy nekem mennyire tiszta a lelkiismeretem!” K. Erzsébetet nem faggatták újságírók. Akkor sem, amikor az elsőfokú ítélet kihirdetése után elhagyta a becskerekai bíróságot, és vélhetően később sem. Így szavak helyett ő inkább gesztusokkal (gatyakiakasztással) szemléltette tiszta lelkiismeretét.

A fellebbezés tanúkat is javasolt. Ezek közül az egyik Tóth István, Erzsébet unokaöccse, aki szintén a Tvornička utcában lakik, és akinek Erzsébet odaajándékozta a *res nullius* gatyát. Egy további tanú Szabó Terézia (ő is a Tvornička utcából), „aki a kritikus napon látogatóba jött hozzám, és látta a dolgot”. A fellebbezés itt arra utal, hogy Szabó Terézia aznap jött látogatóba, amikor Erzsébet elhozta a gatyát a szalmakazal mellől, és láthatta, hogy koszos, hogy giliszták és kukacok vannak benne, tehát látta, hogy elhagyott gatyáról van szó.

Erzsébet azt kéri, hogy másodfokon a bíróság mentse fel minden vád alól. Az ügyvédi érvek szerint az ingek, bőrdarab, szövetdarab és férfinaradrág esetében az ítélet nemcsak, hogy nem bizonyítja, hanem még valószínűvé sem teszi, hogy Erzsébet lopott. (Pedig a bizonyítás terhe az ügyészen volt.) Senki sem látta, hogy Erzsébet elvitte volna ezeket, és senki sem talált Erzsébetnél ilyen ruhatárgyakat. Miután világossá vált, hogy a valóban elhozott gatyá tulajdonképpen *res nullius* volt, eltűnt a gyanú árnyéka is.

Hozzáteszem, hogy Gaius, a római jog egyik legismertebb tudora a *Digestá*ban leszögezi, hogy *Res nullius primo occupanti*. (Vagyis, az uratlan dolog azé, aki elsőként elfoglalja.) Tehát Gaius véleménye szerint is Erzsébeté a gatyá. Ő vette elsőként magához az elhagyott, uratlan dolgot. Ennek tudatában én is hajlandó vagyok neki igazat adni. És azért is, mert életszerűnek tűnik a részletek leírása.

Erzsébet többször is elolvashatta a fellebbezést. Utána valószínűleg gondosabban öltözött, mielőtt kilépett volna a Tvornička utcába, lassabban és biztosabban tette a csatot a hajába, és valamivel rövidebb lépésekkel járt a ház előtt. Gondolom (remélem), hogy a másodfokú ítélet után

még több önbizalommal mozgott – de ebben nem lehetek biztos, mert az iratok között nem maradt meg a másodfokú ítélet. Azt sem tudom, hogy meghallgatták-e Tóth Istvánt és Szabó Teréziát.

Erzsébet 1902-ben született, nincsen már közöttünk. Nem tudom, megőrizte-e az ítéletet, vagy kidobta, amikor már kezdett feledésbe merülni az eset. Az is lehet, hogy az utódai dobták ki (vagy azok, akik a helyére költöztek a lakásba). Talán egy hulladéktárolóba került a bara partján, nem messze a szénakazaltól. Kukába került az ítélet közlendője is, miután nincs már senki, akit meg tudnék kérdezni, hogy mi lett közölve. A köztudatból eltűnt az igazság. Megmaradhatott még egy darabig, minden érdeklődéstől izolálva, a törvényszéki levéltárban. Ha valamilyen érintett utánanézt, használhatta volna. Vagy úgy, hogy dicsekszik vele, vagy úgy, hogy elhallgatja mások előtt. De nem hiszem, hogy valamilyen rokon vagy szomszéd megkereste volna a levéltárban. Az sem valószínű, hogy az érintetteken kívül lett volna valaki, aki utánanézett. A jogtörténéseket nem ilyen ügyek érdekelték, és a felhasználható precedenseket kutató jogászok figyelme sem gatyáügyek felé fordul. Én még próbálkoztam, de úgy látszik, most már a levéltárban sincsen meg az ítélet. Szóval nem tudni, hogy mi lett Erzsébettel.

Egy ideje már csak az Úristen tudja, hogyan szól a másodfokú ítélet, és ő ezt figyelembe is vehette Erzsébet másvilági besorolásakor. (Bár szerintem akkor sem kellett volna pokolba küldeni, ha az állna az ítéletben, hogy mégsem *res nullius* volt a gatyá.)

Itt a Földön még összetettebb a helyzet. Gaius pontosan és szakszerűen fogalmazta meg a dolgokat, de a valóságnak csak egyik szakaszát foglalta szabályrendszerbe. A szalmakazal tövében hagyott gatyá egy idő múlva megszűnik valaki gatyája lenni (és senki gatyája lesz). Ekkor – amint ezt Gaius is megerősíti – a megtaláló (azaz az első birtokbavevő) gatyájává válik. De következhet az életben egy másik radikálisabb valóságszakasz is – ha nem akad senki, aki idejében megtalálná. Ilyenkor nemcsak az alsónadrág kötődése szűnik meg (mely alapján valakinek a gatyája volt), és nem senki gatyája lesz, hanem egyszerűen megszűnik gatyá lenni. Ide vezethet az idő múlása, valamint a kukacok és giliszták térnyerése. Egy darabig gatyát helyettesítve fennmarad még ugyan a

környezetben a gatyaemlék, de egy idő után már ez is eltűnik. Ilyesmi történhet az ítélettel is. Robert Cicale esetében némi várakozással még hozzá tudnék jutni a bírósági döntéshez, de K. Erzsébet esetében a várakozás csak tovább erősítené a nemléte.

De mi lesz az igazsággal? És hogyan fejezzem be ezt a történetet? Erzsébet a gatya birtokbavétele után a másodfokú ítélettel együtt az igazságot is átvehette. De most már nincsen sem gatya, sem igazság. Megközelíthetetlen már az ítélet, nem lehetünk biztosak, hogy kinek volt igaza. Utólag uratlan igazság, azaz *iusitia nullius* alakult – ebből pedig egy befejezés nélküli történet. De hát ilyesmi is része a valóságnak.

Háborús nyereszkedés – kőművesmunkával

Matyi gimnáziumi osztálytársam volt. Barátok voltunk. Sokat találkoztunk Belgrádban is az egyetemi években. Ő állatorvosira járt, de péntekenként magyar diáktalálkozó volt egy vendéglőben, és rendszeresen ott voltunk. Aztán ő Törökbecsére került, és állatorvosként dolgozott, azt hiszem, egy szövetségben, én pedig Újvidéken lettem tanársegéd. Egyszer felhívott otthon. A munkahelyéről telefonált. A beszélgetés így indult:

Matyi: Jel' to stan druga Varadija? (*Ez Várady néptárs lakása?*)

Én (*miután felismertem a hangját*): Lófaszt.

Matyi: Ja, te vagy?!

Ez a hatvanas évek végén lehetett. Ekkor már természetessé kezdtek válni a magántelefonok. Húsz-huszonöt évvel korábban (amikor megindult a per, melyről írni akarok) még nem léteztek. Nekünk a családban valamelyest már akkor is volt hozzáférésünk, mert az ügyvédi irodánk vehetett egy telefont (és ezt használhattuk, bár állami tulajdonban maradt). Magánbeszélgetések is lehetségessé váltak telefonon, de a negyvenes évek második felében még nemigen volt kit felhívni, mert az ismerőseinknek nem volt telefonja. Az apám néha felhívta Bubus nagynénemet Hollandiában, de ez is csak az ötvenes évek elején lett lehetséges. Nehezen alakult kommunikáció a határon túli családtagokkal. Igaz, egy áttörésre már 1946. február 1-jén sor került. Nagyapám aznap bejegyzi a

naplójába, hogy „*ma Tildy Zoltán lett a köztársasági elnök*”, hogy több nap dermesztő hideg után „*ma hirtelenében egészen tavaszi napsütés*” alakult, és hogy Bubus lányától levelezőlap érkezett – „*mégpedig ezúttal magyar nyelven*”. (Korábban nem lehetett Hollandiából magyar nyelvű levelezőlapot küldeni, mert nem álltak rendelkezésre megfelelő nyelvtudással rendelkező cenzorok.) Amikor később már telefonálni is lehetett Bubus nagynénémnek, erre este került sor, munkaidő után, és a család összegyűlt az irodában a hívás alatt. Egy házban volt a lakásunk és az iroda. A telefon abban az irodahelyiségben volt, amelybe a nappali szobánkból nyílt ajtó. Arra nem emlékszem, hogy valamikor csörgött volna a telefon, míg a lakásban velünk volt az apám is. Esemény volt a telefonálás. A Matyi hívása magán hordozta az újonnan alakult hivatalos környezet bélyegét. Egy irodában, több irodatárs jelenlétében, illő volt azzal a kérdéssel felvezetni egy hívást, hogy „Ez X. néptárs lakása?” (A drug szót elvtársnak is fordították, de a néptárs hangzott akkoriban valamivel kevésbé idegennek. Matyi is így gondolhatta.) Viszont szerbül szólalt meg, mert ez így irodaibb volt. A telefon feltételezhetően nem Matyi íróasztalán volt. Más asztalán lehetett, vagy talán egy külön közös irodai kisasztalon. Ez is befolyásolhatta a felvezető szavakat. Meg aztán, ha nem is volt már valóban nagy esemény, nem tartozott még igazán a mindennapokhoz a telefonálás. (Ma más a helyzet. Most azt is mondhatnánk, hogy nemcsak a mindennapokhoz, de minden órához vagy minden perchez tartozik.) Szóval két osztálytárs közötti telefonbeszélgetésben jelen volt az új társadalom. Legalábbis addig, míg kissé gorombán nem jeleztem, hogy ez a mi kettőnk beszélgetése – és ezek mi vagyunk. Nekem könnyebb volt jelzést adni, mert egyedül voltam a saját lakásomban. (Utána Matyi barátom is kilépett már az irodai nyelvből, és néhány percig figyelmen kívül hagyta az új társadalmat is.)

Most egy 1946-os iratcsomóval folytatom (12 359. számú akta), melyben nagyon is jelen van az akkor még nagyon új társadalom. De nem csak ez van a kartonborítóban. Ott áll egy zöld borítólap is, mely négyoldalas, és az egyik külső oldalra rá van írva, hogy „Polinger Ferenc ratna dobit” (azaz „Polinger Ferenc hadi nyereség”). A másik külső oldalon az áll, hogy az ügyvédi költségek 1946. február 22-én lettek kifizetve. Ez a 12 359-es akta

világa. De a borítólap belső oldalai egy sokkal korábbi peres világhoz tartoznak. Egy ideig valós fegyverként használták őket egy valamikori jogi csatában, majd évtizedek után szerepet váltottak, és iratborítónak lettek. Egy új világban alakuló, új lendületeket követő történetnek az iratborítója. Úgy érzem, hogy most már nem lehet sem kirakni, sem kihagyni ezt a négyoldalas zöld papírt, mert majdnem egy háromnegyed évszázadot töltött az 1946-os kartonborítóban a többi papírokkal együtt, más szállása nincsen. Jogászként úgy érzem, hogy lakójogot szerzett.

Hogy a később iratborítónak vált úgy maga mikor indult, azt nem látom. A bal oldali belső oldalon ott áll, hogy Dér Zsuzsanna és fia, Dér Ádám követeléseiről van szó. A jobb oldalon különböző tételek vannak felsorolva, melyeket Zsuzsanna vagy a fia jegyezhetett le. Azt hiszem, hogy ez egy első világháború előtti irat, fogadni is mernék, de magyarázni kevésbé tudom. Sok nagyon régi iratot láttam már, talán az írásmódban és nyelvi tökéletlenségekben van valami sajátos, amit észre tudok venni, de nem tudok elemezni. (Egy nyelvész talán tudná.) Valamennyire segít, hogy magyar helyesírással vannak leírva a szerb nevek, ami szintén egy trianoni békeszerződés előtti világra utal. De nem csak emiatt érzem, hogy nagyon régi betűket olvasok.

A felsorolt követelések Tosits Milánra és az apjára vonatkoznak (akinek a keresztnévét nem tudom elolvasni). Vannak más szavak is, melyek számomra olvashatatlanok. De látom, hogy a vita tárgyát képezte „egy Kukoricza Katárka”, „Két fehér festet ajtó”, „Mék egy új festet kocsi”. Aradaciak voltak a peres felek. A szóban forgó pénzüsszegek, azaz „kölcsekek” olvashatóak. Ha az összegeket mutató kockasor felett egy k betű van (márpedig arra hasonlít), akkor ez korona lehet, és ezzel bizonyítékom is lenne, hogy nagyon régi iratról van szó.

Szóval egy első világháború előtti valóságot érzékelek az iratban, mely lakótárs lett, és úgy érzem udvariatlan lenne, ha úgy tennék, hogy nem vettem észre, és csak elmennék mellette, míg belépek a 12 359-es akta lakószobájába. Ezért most megkérem az olvasót is, hogy nézze meg a szöveget, mely a belső jobb oldalon áll:

Koncertin Törvényszék és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe K	
travelleri bekezdés	
Törvényszék Milánból bekezdés és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe	280
Milánból bekezdés és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe	184
egy új fejelet bekezdés és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe	144
egy bekezdés bekezdés és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe	140
egy bekezdés bekezdés és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe	124
egy új fejelet bekezdés és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe	80
egy új fejelet bekezdés és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe	12
Milánból bekezdés és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe	140
Milánból bekezdés és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe	440
egy új fejelet bekezdés és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe	4
egy új fejelet bekezdés és pénzügyi Törvényszék Milánból Europe	32

A borítólappá vált papír Polinger Ferenc periratait takarja, és ezekben – amint ezt már leírtam – hangsúlyosan jelen van egy induló új világ. Azért is, mert nem gatyaperről van szó (mely még teret biztosított volna hagyományos érveknek és a római jognak). Polinger Ferencet 1946 januárjában háborús nyereszkeséssel vádolták – és rögtön büntetést is szabtak. A minősítés súlyos és baljóslatú, de tekintettel a vitatott összegekre, némi mérlegelés után ezt az ügyet is a kispások közé soroltam. Mai perspektívából nézve nem könnyű bíróság elé állítani és elítélni háborús nyereszkesedőket. Az iraki háború kapcsán voltak próbálkozások. Az egyik legnagyobb nyereszkesedő, a Haliburton vállalat, 2003 és 2006 között 17,2 milliárd dollárt keresett a háborún. Aztán 2007-ben már nemcsak disszidens értelmiségiek, hanem az amerikai jogalkotók is pró-

bálkoztak. 2007-ben született egy törvénytervezet a háborús nyeresz-
kedés megakadályozásáról (War Profiteering Prevention Act). De máig
sem lett belőle törvény. Fel is adták a próbálkozást. A szíriai háború is
hozott nyereszkedést is, jogi próbálkozásokat is. Néhány éve követem
már a sajtóban a Lafarge nagyvállalat ügyét. Ők Észak-Szíriában tevé-
kenykedtek, és ezt folytatják is. Mivel ott néhány havonta váltakoznak az
egymást terroristának bélyegző szíriai és nem szíriai erők, a Lafarge úgy
igyekezett háború alatt is nyereséges cementgyárat fenntartani, hogy
fizetett ilyen-olyan erőknél. Azoknak is, akiket Franciaország segít, mert
a jó oldalon látja őket, bár Törökország szerint ezek Franciaország által
pártfogolt terroristák. Azoknak is, akiket nem Törökországban, hanem
Franciaországban tartanak terroristának. 2018 júniusában több újság-
ban olvastam (június 28-án a *New York Times*ban is), hogy vádat emeltek
a Lafarge ellen. Aztán 2019. november elején egy francia fellebbviteli
bíróóság elutasította azt a vádat, mely szerint a Lafarge emberiség elleni
büntettekben lett volna bűntárs. Még az asztalon van az a vád, hogy
terrorista szervezeteket pénzelt, hogy továbbra is ott maradhasson és
gazdálkodhasson. (Ott, ahová a francia katonák hívatlanul jöttek, majd
elvonultak – és ahonnan az amerikaiak időnként el-elvonulnak, majd
visszajönnek.) Tart még az ügy. Nem könnyű szembesülni és szembe-
szállni a háborús nyereszkedéssel. Ezek bonyolult dolgok. Szélesebb ér-
telemben mondhatnánk ugyan, hogy ez is a lopás műfajához tartozik.
Nem csak úgy lehet jogellenesen meggazdagodni, hogy valaki átmegy
a szomszéd udvarba és elvesz valamit. De amint távolodunk a klasszikus
műfajtól, távolodunk az egyértelmű képlettől is. A modern és posztmo-
dern lopásműfajokat csak szűkebb közönség érti. Vannak ügyészek is,
akik inkább csak a klasszikus alkotásokat szemlélik, és nem foglalkoznak
azzal, hogy például mikor minősíthető egy börzespekuláns börzetol-
vajnak. A jogot is néha meglepi az új kifejezésformák, és nem mindig
képes eligazítást nyújtani. Hogy javítson a helyzeten, 2017-ben az Egye-
sült Királyság hozott egy külön törvényt, mely foglalkozik a terrorizmus
pénzelésével, és láttatni (valamint büntetni) igyekszik az adófizetés el-
kerülésének nagyvállalatok által alakított módozatait (2017 UK Criminal
Finances Act). Meglátjuk.

Szóval bonyolult kérdésről van szó, ezért is érdekelt, hogy hogyan kezelték ezt a problémát Becskereken 1946-ban. Annyit azonnal mondhatok, hogy egyszerűbben, mint manapság.

Sajnos – csakúgy, mint a gatyaperben –, itt sincsen már végső igazság (sem az iratokban, sem emlékezetben, sem másutt). Ezt rögtön közlöm is. Viszont egy világ jelen van a megmaradt iratokban. Elég határozott világ. Háború alatt nem árnyalatokra van kiélezve a gondolkodás. És ez a beállítottság folytatódik egy darabig a háború után is. Minden döntés sarkán ott kísért az a gondolat is, hogy lehet-e rendes ember, aki nem hős. Igaz, arra is emlékszem, hogy néhány évtizeddel a háború után egy Pista bácsi azt mondta Becskereken, hogy a hatalomnak most már nem partizánhősökre, hanem balfaszokra van szüksége. De erre valamennyit várni kellett. És – hogy ne csak ironizáljak – itt van az is, hogy tényleges borzalmak irányították a háború utáni gondolkodást. Ezeknek a friss emlékeknek a sodrásában, egy háborút érintő ügyben nehéz volt megállni, körülnézni, és besorolást halasztó érdeklődéssel megszólítani egy gyanúsítottat. Ha valaki egy minősítés udvarába került, nem lehetett már egyszerűen szomszédnak szólítani.

Egyébként Polinger Ferenc kőműves volt és műhelytulajdonos. Az iratok között ott van a becskerei (akkor éppen petrovgradi) iparos egyesület 1946. február 22-én kiállított bizonylata, melyben az áll, hogy Polinger 1935-ben nyitott kőművesműhelyt, a háború előtt tíz-tizenkét alkalmazottja volt, a német megszállás alatt pedig két-három. A bizonylatban ott áll még, hogy amikor a német mesterek kiváltak az egyesületből, Polinger Ferenc maradt, és 2000 dinár hozzájárulást adott. Zömmel az építkezési időszak alatt dolgozott. Le van még írva, hogy évente hét hónap az építkezési időszak.

Ezt a bizonylatot a fellebbezésben használták Polinger és az apám. Előzőleg az ügy a városi Háborús Nyeréséget Megállapító Bizottság elé került. A háborús nyeresékedésről szóló törvényt alkalmazták, melyet két héttel a teljes győzelem után, 1945. május 24-én hozott az AVNOJ (Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsa). A törvény pontos címe: *Az ellenséges megszállás alatt szerzett hadi nyereség elvételéről szóló törvény*. Az 1. szakasz szerint háborús nyereségnek számít minden olyan több-

let, mely a háború alatti különleges háborús körülményeket és a nép nyomorát kihasználó gazdasági tevékenységből származik. A bizottság 1946. január 25-én megállapította, hogy Polinger Ferenc 90 000 dinár háborús nyereséghez jutott, és ezért 13 500 dinár büntetést kell fizetnie, mert jogtalan vagyonszerzésről van szó – ami hasonlít a lopáshoz. (Az 1946-os 13 500 dinár ma körülbelül 350 000 dinárnak vagy 3500 dollárnak felel meg.)

Olvasva az iratokat persze az érdekelt leginkább, hogy milyen módon használta ki Polinger a háborús gazdasági körülményeket és a nép nyomorát. Látom, hogy házat épített. Még a megszállás előtt hozzáfogott, és folytatta a megszállás alatt. A Háborús Nyereséget Magállapító Bizottság, igaz, megállapította, hogy Polinger már a háború előtt összegyűjtött 120 000 dinár értékű építőanyagot. Emellett eladott két telket 140 000 dinárért. Tehát összesen 260 000 dinárral korábban is rendelkezett, a házat azonban (melyet maga épített) 1946-ban felbecsülték, és 350 000 dinár értéket állapítottak meg. Így 90 000 dinárral magasabb volt az értéke. A bizottság szerint ennek csak az lehet a magyarázata, hogy Polinger kihasználta a különleges háborús körülményeket és a nép nyomorát.

Amint forgatom az iratokat, többször is beugrik, hogy korábban is ismerős volt számomra a Polinger név. Volt egy ilyen nevű osztálytársam? Erre talán pontosabban emlékeznék. Felötlik még, hogy amikor özvegy lett és hozzánk költözött egy udvari szobába az anyám nagybácsija, előbb rendbe kellett hozni a szobát, tatarozni kellett az egyik falat, és meszelésre is szükség volt. Létrák voltak a szoba előtt és meszes vödörök. Taki nevű kutyánk szinte egész nap ott lóbálta a farkát, és csatlakozott hozzá egy szomszéd kutya is. Most kezdek úgy emlékezni, hogy Polingernek hívták, aki a munkákat irányította. Nem tudom. Előfordul, hogy az iratok tényeket hoznak vissza az emlékezetbe. Van néha úgy is, hogy a valósággon kívülre terjesztik az emlékezetet.

Az is eszembe jut, hogy még mielőtt iskolába indultam volna, talán 1946 elején, az irodában kicseréltek egy ajtót. Ebben sem lehetnék biztos, de ezt megerősíti a nagyapám naplója. Ott áll, hogy 1946. április 5-e és április 13-a között „Józi [az apám] a folyósón kőműveseket foglalkoztatott. Az irodába vezető ajtót, s a volt első irodai gangablakot átcserélte. Az ablak

helyébe került a bejáró ajtó, a volt ajtó helyét befalaztatta, s e helyre belül iratpolcz jött.” De az nem áll a naplóban, hogy ezt a munkát Polinger vagy valaki más végezte. Más se tudja már. Az sem része már az emlékezetnek, hogy miért volt szükség az átalakításra. Viszont ennek kapcsán most látni kezdem – amit akkor nem láttam –, hogy akkoriban új mindennapok kezdtek alakulni. Időnként, helyenként léteztek is már.

A mindennapok nem csak egyszerűséget jeleznek. Több irat azt is mutatja, hogy hétköznaplátással (akár új, akár korábbi mindennapokról van szó) több irányban lehetett érvelni. A vádlott mellett szóló érvek közé csak óvatosan és sok körültekintéssel lehetett bevonni olyan magyarázatot, hogy mindennapokról és nem másról van szó. Többször a másik oldalon is érvként szolgált a mindennapi viselkedés, mert nem tűnt eléggé hazafiasnak. Egy ügyben azt látom, hogy az ügyész felrója a vádlottnak, hogy minden reggel a kertjében ült és a csirkéknek dobált kenyérdarabokat (ezt egy szomszéd tanúvallomása meg is erősítette), és ezt tette azokban a napokban is, amikor a szomszédos utcából kivégzésre hurcoltak hazafiakat. Ez nem volt ugyan külön vádpont, de ezzel is szemléltetni akarta az ügyész a vádlott gyenge jellemét. Sajnos, nem sokat mutatnak az iratok az udvarba húzódó ügyfélről. Đorđe volt a keresztneve. Egyszerűen érzéketlen volt? Biztos, hogy tudott a hazafiak elhurcolásáról? Dacból fordult el a háborús eseményektől? És mondhatjuk, hogy tisztességtelen volt nem csak a háború borzalmaira figyelni? Vagy egyszerűen emberi volt a történelemből az udvarba vonulni? Nem mindig könnyű besorolni a mindennapokhoz való igazodást. Az is eszembe jut, hogy nagyon sok barátom (magyar is, szerb is, más is) 1941 és 1945 között, tehát a háború alatt született. Szóval a háború mégsem vont el minden figyelmet a normalitástól. Vannak társbérlők, akik külön életet élnek. Ez vonatkozhat a történelem társbérloire is.

A német megszállás alatt a németeknek is voltak mindennapjaik. 1943-ban, míg több helyi német csatlakozott Bánátban a megszállók lelketlen tevékenységeihez, voltak olyanok is, akik az udvarban maradtak. Itt egy német hölgy lekurvázott egy másik német hölgyet (Susannát), felhívva, hogy bizonyítékai is vannak. A férje maga mondta, hogy Susanna őt a kukoricásba csalta, hogy ott kösse fel a szoknyáját. Ilyet csak kurvák

tesznek. Susanna ezt igazságtalan vádnak és sértésnek tartotta, ügyvédhez (a nagyapámhoz) fordult, közölve, hogy ezek a rágalmak a férjhezmenési esélyeit is csökkentik, és ezt orvosolni kellene. Aztán másfél év múlva mindketten (és a férj is) gyűjtőtáborba kerültek németekként. A mindennapokban alakuló lekurvázás pedig idillé vált.

Egy újságból, mely véletlen kerülhetett az iratok közé, azt is látom, hogy egy háborúval korábban is felmerült már a kérdés, hogy üdvös-e (és szabályszerű-e) a mindennapokat folytatni. Az *Újvidéki Napló* karácsonyi számában (1916. december 24.) olvasom, hogy színre kerül Molnár Ferenc *Farsang* című darabja. A szerző ezt magyarázza is. Elmondja, hogy „[e]z a darab halk visszamenekülés a régi boldog világba, amikor az is dráma volt, hogy valakinek magánúton dúlták fel egy kicsit az életét [...], a régies kalandok most mintha az emberiség boldog gyermekkorát jelentenék a színpadról.” Molnár Ferenc azt is érezhette, hogy magyaráznia kell, hogy miért fogalmaz a háború közepén (1916-ban) ilyen történeteket. Azt írja, hogy egy „nyolc-kilenc év előtt megjelent elbeszélésem adta az alapgondolatot”. És hogy a dolgok még világosabbak legyenek, hozzáteszi, hogy a múlt századbeli szenvedélyes asszony története, „nem a verduni harcok idején jutott eszembe”. Egy háborúval később Đorđe is azzal védekezett, hogy a régi idők szokásait folytatva dobált az udvarában kenyérdarabokat a csirkéknek, és ennek semmi köze a néhány utcával odébb folyó borzalmakhoz. Molnár Ferenc hozzáteszi még, hogy súlyos időkben arra van szükség, „hogy nagyon régi játékainkért nyúljunk vissza, ha játszani akarunk”. A bánáti német parasztasszonyok, akik 1943-ban hagyományos játékszerekért nyúltak vissza, és békebeli káromkodásokat hajgáltak az udvaron, nem is magyarázkodtak, de talán egy kicsit ők is érezhették, hogy ezek a szitokváltások még egy fedél alatt laknak ugyan a valósággal, de válófélben vannak.

Szóval a háború alatt is láthatóak voltak hétköznapok, csak felmerült a kérdés, hogy ha valaki ül az udvarban és kenyérdarabkákat dobál a csirkéknek, akkor ez továbbra is mindennapi valóság-e vagy megjátszott valóság. Aztán kérdésessé vált ezeknek a mindennapoknak a létjogosultsága is. Míg zajlott a Polinger-ügy, az apám feltehetőleg meglátogatta Péli Antalt, aki vizsgálati fogságban volt Becskereken. Ő a német megszállás

alatt is üzemeltette a paprikamalmát, és így a megszállókhoz is jutott paprika. Ez volt a vád alapja. A védelem azt igyekezett valahogy mutatni, hogy ez csak a mindennapok folytatása. Azt folytatta, amit korábban békebeli időkben is csinált, paprikát őrölt és árult. De közben, míg ott lüktetett még a háborús megosztottság, nemigen lehetett az erre vagy arra az oldalra való besorolást elkerülni – bármilyen magatartásról volt szó. A háttérben pedig ott zakatolt az a kérdés is, hogy melyik politikai oldalon állnak a mindennapok.

Szóval az volt a cél a Polinger-ügyben, hogy az érvelés a vagyongyarapodást ne a háború hozadékaként és a nép nyomorának a kihasználásaként láttassa, hanem egy kőművesmester mindennapi munkájának az eredményeként – és ezt hitelessé tegye (1946-ban).

A fellebbezés számadatokkal indul. Egy ilyen felvezetést viszonylag biztonságosan lehetett a bírák szeme elé tárni, mert nem lóbálták túlságosan hitek és sodrások, és így követni is pontosabban lehetett. A Háborús Nyereséget Megállapító Bizottság szerint Polinger Ferencnek már a megszállás előtt volt ugyan 120 000 dinár értékű építőanyaga, és plusz volt 140 000 dinárja, melyet eladott telkekért kapott, de ez összesen csak 260 000 – márpedig a háború után egy 350 000 dinár értékű háza lett. Tehát 90 000 dinár a hadi nyereség.

A fellebbezés szerint rosszul számolt a bizottság. Polinger a házat a saját telkén építette, ezzel is rendelkezett már a megszállás előtt – és ennek is van értéke. Pontosán 75 000 dinár. Tehát ezt hozzá kell adni a megállapított 260 000-hez. Így 335 000 a kiindulópont. Ennyivel rendelkezett már a megszállás előtt. A 335 000 és 350 000 között csak 15 000 (és nem 90 000) a különbség. Márpedig a törvény szerint csak akkor lehet valakit elítélni háborús nyereszkedésért, ha minimum 25 000 a vagyongyarapodás. Szóval Polinger esetében nem lett elérve a minimum. Ezt mutatják a számadatok.

Aztán vannak további érvek is. Polinger kőműves. Maga építette a házát. A munkának is van értéke. (Kommunizmus alatt ez olyan érv volt, melyre az ügyész is csak bólogatni tudott.) Polinger már a megszállás előtt kezdte építeni a házát, a megszállás alatt több ideje volt, mert ő csak polgárok rendelkezésére dolgozott – és a háború alatt nemigen volt ilyen

rendelés. Így mástól kevésbé kapott pénzt a háború alatt. Nem a javát szolgálták a háborús körülmények.

Összefoglalva: a vagyongyarapodás kevesebb a törvényes minimumnál, a gyarapodás oka pedig a saját munkája, és nem a háborús körülményeknek meg a nép nyomorának kihasználása. Ő nem háborús nyereszkesedő, hanem csak egy rendes Polinger Ferenc nevű kőműves.

Remélem, sikerrel járt a fellebbezés – de biztos nem lehetek benne. Ha mégis, akkor a következő színpadi dialógussal lehetne összefoglalni a történeteket:

Bíró (*arcát az iratokba merítve*): Egy háborús nyereszkesedő?

Polinger Ferenc: Lófaszt.

Bíró (*felemelve fejét*): Ja, te vagy az, Ferenc! A kőműves Polinger?!

De nem így mentek a dolgok. Az ismét új valóság frissen barkácsolt színpadán még szállingózott (és ködösített) a gyalupor, nehezebb volt felismerni, hogy ki is áll előttünk.

Az emberiség és a nép javai – közelebről nézve

Elég sok lopásügyet találtam a második világháború utáni első évekből maradt periratokban. Megjelentek változatok, melyeket az új rend vonzott közénk, de több eset a klasszikus lopásműfajhoz sorolható. P. Mária például egy érmet (láncon), három briliáns gyűrűt és egy jegygyűrűt lopott, és a vád szerint ezzel a népvagyont csökkentette (míg meg nem találták nála a lopott tárgyakat, és vissza nem kerültek a nép tulajdonába). Nem igazán népvagyontárgyaknak hangzanak a gyűrűk, az érem és a lánc. Az iratokból nem látszik pontosan, hogy honnan tulajdonította el Mária ezeket a tárgyakat. Abban az időben nagyon sok volt az átjáró vagyonmozgás. Lehet, hogy valamilyen német polgár gyűrűiből lett népvagyon, a láncon függő érmet pedig egy olyan becskerekitől kobozták el, akit (okkal vagy ok nélkül) azzal vádoltak, hogy együttműködött a megszállókkal. P. Máriának pedig bejárása volt a történelmi megosztások mindkét oldalára; oda is, ahol a nép ellenségei tartották vagyontárgyait, és oda is, ahol a néphatalom gyűjtötte a gyűrűket és sok mást. Mária takarítónő volt. Ez a szakma később kihatott a büntetés módozatára is.

1946. május 27-én a becskerekai Városi Könyvtár levelet írt a Városi Népbizottságnak, és kérte, hogy P. Mária a Városi Könyvtárban töltsse le takarítónőként a hat hónap kényszermunkát. (Hat hónap szabadságvesztés nélküli kényszermunkára volt elítélve.)

A könyvtár akkoriban a Bega-parton volt a Kishídtól balra (akkor balra, ha a katolikustól a református templom felé tartunk). 1946-ban még nem, de néhány év múlva már én is jártam könyvtárba. Sok olvasó volt. Sorba kellett állni. 1949-ben vagy talán 1950-ben híre ment, hogy nagyon érdekes az egyik könyv. Ez Elin Pelin *Jan Bibijan a Holdon* című műve volt. Elmentem a könyvtárba, de mondták, hogy nincsen meg magyarul. A könyvtárosnő hadart, nem értettem pontosan, hogy azért nincsen, mert nem is volt meg magyar fordításban, vagy azért, mert valaki kikölcsonözte. A mögöttem állók türelmetlenkedtek, döntenem kellett. Nem akartam még egyszer eljönni és sorba állni bizonytalan kimenettel, ezért kivettem szerből. Valóban érdekes volt. Tizenegy éves lehettem. Arra is emlékszem, hogy próbáltam a mindennapi földi pozíciómól eltérő helyzetben olvasni. Szóba jöhetett volna a padlás, de ott nem volt lámpa. Így – amíg egyedül voltam az ebédlőben – az asztal alá vonultam. A lakásban semmi sem volt ennél holdszerűbb. Alulról nézve, az ebédlőasztal gyalultatlan alsó lapját láttam, és ez egy ismeretlen világot jelzett. Ismeretlenebb volt, mint a padlás. Amíg a könyvtárban dolgozott, vélhetően P. Mária is többször bebújt valamelyik irodaasztal alá, hogy törölgessen. De ő sokkal kevesebb időt tölthetett az asztal alatt, mint én. Akkor nem tudtam, de most már az internet révén tudom, hogy Elin Pelin is könyvtárban dolgozott. Szófiában. 1949 decemberéig élt, Sztojanov volt a polgári vezetékneve. Körülbelül akkor távozhatott az élők sorából, amikor én az ebédlőasztal alá vonultam a könyvével.

Elin Pelin révén egy megközelíthető színtérnek tűnt számomra a hold. Aztán húsz évvel az olvasmányélményeim után, egyesek tényleg eljutottak a Holdra. Ez 1969. július 20-án történt. Akkoriban Amerikában éltem, a doktori disszertációmot igyekeztem összehozni, és zömmel asztalnál (asztal fölött) tartózkodtam. Az esemény napján egy barátomnál és a feleségénél voltam a Boston melletti Cambridge-ben. Rádión követtük az eseményeket. A landolás előtt indult a közvetítés, és hallgattuk, hogyan

közelednek a Hold felé. Felmerült bennem a kérdés, hogy milyen szerepet vállaljunk most mi, akik itt maradtunk a Földön. Az amerikai család a szurkoló szerepét választotta. „Hajrá, emberiség!” – skandálták lelkesen újra meg újra.

Az „emberiség” szót a negyvenes évek második felében is többször hallottam lelkes kontextusban (főleg a rádióban). Leginkább az „emberiség javát” (szerbül „dobrobit čovečanstva”) emlegették. E mellett szálltak síkra különböző tervek, de konkrét elvtársak is. A háttérben ideológiai (és emberi) ellenszurkolókat is lehetett érezni. Aztán 1969-ben más lett a helyzet. Nem emberi vetélytárs, hanem a Hold állt a másik oldalon. És azt hiszem, először éreztem, hogy szurkolás közben is alakulhat egy olyan oldal, melybe beletartozik minden földlakó. De aztán ez a távlat elfelejtődött. Ötven év telt már el 1969 óta, és nem mentünk el többé a Holdra. Nem emberiség-nacionalizmus alakult, és a szurkolótáborok egyre távolabb sodródtak egymástól. Az éppen csak rügyezni kezdő emberiséglátás lefagyott. Nem tudom, lesz-e még esélye. Talán, ha marslakók jönnek ide? (Vagy esetleg, ha a klímaváltozás válik még nyilvánvalóbbá? Vagy egy új betegség?)

Amíg – részben az ebédlőasztal alatt – Jan Bibijant olvastam, több lendületes pert vezettek két szobával odébb az irodában. Az egyikben – mely nem a klasszikus esetek közé tartozott – K. Svetozar volt a vádlott, aki a vádirat szerint Milan néven volt ismert. Ezt követve K. Milannak fogom nevezni. Vele kapcsolatban is szóba kerültek az emberiség javai. Igaz, ezt a kifejezést csak egy mondatban látom. Lehet, hogy csak véletlen stílusiskiklás volt. Leginkább a nép javai kerülnek említésre. Ez logikus is, mert jóval eredményesebben mozgósít a „nép” hívószó, mint az „emberiség”. (Hacsak nem holdutazásról van éppen szó.) Az ügyész szerint Milan két ló révén károsította meg a nép javait. Felmerült a kérdés, hogy ezek Milan saját lovai vagy a nép lovai voltak. Az egyik beadványban azt is olvasom, hogy az Ivo Lola Ribar Földműves Munkaszövetkezet tagjai egy „viháros ülést” tartottak 1949 májusában, ezen „ideges volt a hangulat”, és az is elhangzott, hogy a lóhasználat tulajdonképpen „egy elenséges aktus a Toza Marković Földműves Munkaszervezet irányában”. Milan nem az Ivo Lola Ribar, hanem a Toza Marković szövetkezetnek volt

tagja. Bonyolultak voltak a dolgok. A két környékbeli szövetkezet tagjai ismerték egymást – vélhetően egymás lovait is. Versenyársak is voltak. Sok volt akkoriban a munkaverseny. Szövetkezetek között is. Sok volt az értekezlet is. Lehet, hogy az Ivo Lola Ribar elkötelezett tagjai egy értekezleten arra igyekeztek rámutatni (és figyelmeztetni a szomszédokat), hogy Milan veszélybe sodorja a társszövetkezetet (és a nép javait is). Persze, az is elképzelhető, hogy más volt a kemény megbélyegzés célja. Az, hogy mutassák, hogy ellenségnek nyújt fedelet a vetélytárs Toza Marković szövetkezet – tehát kevesebb megbecsülést és tapsot érdemel, mint az Ivo Lola Ribar.

Egyébként az események színhelye egy bánáti falu volt. Az iratok szerint Taraš. Ez Becskerek és Törökbecse között van. Iskoláskoromban néha hallottam említeni. Volt egy osztálytársam, aki egy Tarašhoz közeli faluból jött. Vele sokszor beszélgettünk, nagyon valószínű, hogy meséltem neki Jan Bibijanról. Az osztálytárs Tarast mondott. Magyar a-val. Amikor a Magyar Nemzeti Tanácsnak esélye lett, hogy magyar helységneveket állapítson meg, nem a Taras, hanem a „Tiszatarrós” nevet választottuk, mint hagyományos magyar elnevezést. Egyébként Taraš vagy Taras nem jelent semmit sem szerbül, sem magyarul. A történészek szerint valamikor Tornus volt a neve, de ez a honfoglaláskor volt, és akkor nem falut, hanem mezőt jelzett a név. Árpád fejedelem Bojtának ajándékozta Tornust, a bolgárok ellen kivívott győzelem jutalmaként. Most, egy-két ezer évet gyorsan átugorva, elmondom még a színhellyel kapcsolatban, hogy a 2011-es népszámlálás szerint ezerkilenc ember élt ebben a faluban, és ebből nyolc magyar. Nem tudom, hogy ők nyolcan (ha ott vannak még) Tarast vagy Tiszatarróst mondanak. Néha elbizonytalanodik az ember. A per idején körülbelül kétszer annyi ember élt még a faluban, mint 2011-ben. Azóta a lovak száma is csökkenhetett.

Az ügyész szerint a néplovak elvitelével és használatával Milan megsértette az 1948 októberében meghozott, általános népvagyon, szövetkezeti vagyon és más társadalmi szervezetek vagyona ellen elkövetett bűncselekményekről szóló törvény 3. szakaszát. Ennek a szakasznak külön címe is van: *A társadalmi használatra rendelt magánvagyon ellopása, sikkasztása, jogtalan elsajátítása, megsemmisítése, megkárosítása és*

rejtegetése. A kijáró büntetés hat évig terjedő szabadságvesztés, esetleg hat évig terjedő kényszerszolgálatával párosítva. Ide sorolták Milan cselekedetét is.

A vádirat pontosítja, hogy 1949. május 14-én Milan hazavitt a szövetkezetből két lovat, azzal a céllal, hogy megtartsa őket, és többé ne adja vissza a szövetkezetnek. (Egy helyen csak egy lovat említ az ügyész, de ez elírás lehet. Végigolvasva az iratokat egyértelmű, hogy mégis többről, két lóról van szó.) Az ügyész nem cáfolja, hogy ezek eredetileg Milan lovai voltak, de kifejti, hogy belépéskor ő átadta a lovakat a szövetkezetnek, tehát szövetkezeti lovak, azaz néplovak lettek.

Van még egy vádpont, mert 1949. május 14-én Milan mást is tett, nem csak lovakat vitt el. Ugyanaznap (valószínűleg már délután vagy este) Markov Milinko házában mondott el bűncselekménynek minősülő mondatokat. A vádirat szerint azt mondta, hogy a Toza Marković szövetkezet szétomlóban van, és hozzátette: „ha már mindenki kilép, lépünk ki mi is”. Ezzel – az ügyész szerint – megsértett egy másik törvényt is, mégpedig a Tiltott kereskedelem visszaszorításáról, tiltott spekulációról és gazdasági szabotázsról szóló törvény 5. szakasza 1. bekezdésének 15. pontját. Az 5. szakasz azzal indul, hogy szabotázsnek minősül minden cselekmény, melynek célja a népgazdaság érdekeinek megsértése vagy az állami gazdaságpolitika veszélyeztetése. Az első bekezdés (több bekezdés nincs is) példákat mutat tizenöt pontban.

Érdekelt, hogy mit nevesít a Milant érintő 15. pont, hogy a népgazdaság érdekei megsértésének, illetve az állami gazdaságpolitika veszélyeztetésének melyik válfaja van itt megfogalmazva; más szóval, hogy melyik fiókba helyezte az ügyész azokat az észrevételeket, melyeket Milan kifejtett Markov Milinko házában – vélhetően pálinka mellett. Miután elolvastam a 15. pontot, jogászként egy kicsit kiábrándultam, de aztán eszembe jutott, hogy most prózát írok, és itt jól is jöhet, mert talán poénközelbe visz a megfogalmazás. A 15. pontban ugyanis ez áll: „és más, az előző pontokhoz hasonló esetek”. Ezzel a törvényhozó hasonló szép börtönnapokat kívánt minden szabotőrjelöltnek.

Miután Milan lovakat vett birtokba, és még aznap pesszimista meglátásokat is közölt, pörögtek az események. Négy nappal a történetek után (má-

jus 18-án) már letartóztatták, június 3-án pedig vádat is emeltek. Milan ekkor 37 éves volt. A vádirat szerint földműves és írástudó, de autodidakta. Katonai szolgálatot is teljesített, de még a régi (háború előtti) Jugoszlávia katonaságában. A vádirat szerint K. Milan nő, K. Bojana férje. Most, hogy elolvastam minden ügyiratot (körülbelül tizenöt gépelt oldal), biztosabban mozgok, és ha már mozgok, a családi ügyvédi ösztönt követve, cáfolni igyekszem az ügyészt. Itt sem volt igaza. Milan nem volt nő. Igaz, a társnőjének nagyon hasonló – és szintén K-val kezdődő – vezetékneve volt, de mégis különbözött a két vezetéknevét (egy betű volt a különbség). Nyomot követve az is kiderült az iratokból, hogy Bojanának a lányneve indult K-val, utána felszedett még egy vezetéknevet, és ezt válás után is megtartotta. Milannel együtt élt, de nem kötöttek házasságot, nem vette fel a vezetéknevét. Egy bizonylatban, melyet a Toza Marković Földműves Munkaszövetkezet állított ki 1949. július 31-én – és melyet az apám a fellebbezési eljárásban használt –, az áll, hogy Bojana Milan „elvtársnője”. Az ítélet szerint pedig – melyet 1949. június 18-án hozott a becskerekai Körzeti Bíróság – Milan és Bojana vadházasságban élnek, gyermekük nincs. Az ítéletet a szóbeli tárgyalás napján hozták meg.

Azt is látom, hogy korábban Bojana elvtársnő néhányszor bejött hozzánk az irodába. Ez május végén vagy júniusban lehetett. Ilyenkor a nagyobbik irodaszobában többször nyitva volt egy utca felé nyíló ablak, kívülről hétköznapi beszélgetések szűrődtek be, és így Bojana azt érezhette, hogy a jog világa, ahol most ül (véltetően frissen mosott szoknyában), nem vált el teljesen a valós világtól. Annál is inkább, mert a nyitott ablakon beszűrődő szavak közül a káromkodások voltak a legfelismerhetőbbek – mert ezeket mondták ki a lehangosabban (zömmel szerb nyelven, de néha magyarul is), és ezeket pontosan lehetett érteni az ablakon innen, akkor is, ha a kontextus az utcán maradt. Viszont amíg szemben ült az apámmal, ott volt Bojana előtt a falon egy más horizontot alkotó festmény, melyen azt látni, hogy hogyan adja át II. András az Aranybullát. Így nézett ki:

Ez talán tetszett is Bojánának – de úgy valahogy, mint Jan Bibijannak a Hold. Azon el lehetne töprengeni, hogy a Tiltott kereskedelem visszaszorításáról, tiltott spekulációról és gazdasági szabotázsról szóló törvény 5. szakasza 1. bekezdésének 15. pontja és az általános népvagyon, szövetkezeti vagyon és más társadalmi szervezetek vagyona ellen elkövetett bűncselekményekről szóló törvény 3. szakasza vajon szintén afféle más bolygóra tartozó valamik voltak-e Bojana szemében. Talán mégsem. Ilyen szavak ott pattogtak körülötte szövetkezeti értekezleteken is, és ha nem is értette, de felismerte őket. Ezek mégis idevalósi dolgok voltak akkoriban. De lehet, hogy az Aranybulla jobban tetszett neki.

Egyébként abban sem volt igaza az ügyésznek, hogy Milan lovat lopott volna. Elég sok ellenérv gyűlt össze. Ebben Bojana is segített. Őt az elején elbizonytalanította II. András jelenléte, de aztán, amint Milan és a szövetkezet felé fordult a beszélgetés, egyre inkább felszabadult. Kevesebbet nézett a falra, most már nemcsak egy nézelődő vendég, hanem résztvevő volt. Közös porondon mozgott az apámmal, és azt érezhette, hogy itt neki is vannak már releváns tapasztalatai. Ő egy olyan asszony, aki élet-

társát távlatba is tudja helyezni, és érveket is képes javasolni. Bojana szerint Milan jó ember és jó élettárs. Emellett ő is tagja a szövetkezetnek és a népnek is, tehát őt is megilletik a lovak. És ehhez még hozzá lehet tenni, hogy eredetileg az ő lovai voltak. Ezeket a jogi érveket az apám egy kicsit átfogalmazta. Segített továbbá az is, hogy Bojana elmondta, hogy belépéskor milyen egyezséget kötött Milan a szövetkezettel, hozzátéve, hogy ezt ki tudná tanúsítani. Milan azt kérte, hogy használhassa még saját céljaira a lovait – és ebbe a szövetkezet bele is egyezett. Arról volt szó, hogy Milan házat kezdett építeni a szövetkezetbe való belépés előtt, ezt folytatni akarta, és ehhez lovakra is volt szüksége, mert át kellett hordani az építődesházakat Vološinovóról Tarašra. Közben sántított az az ügyészi feltételezés is, mely szerint Milan tartósan magánál szándékozott tartani/rejteni a lovakat. Ez azért sem volt valószínű, mert Milan itt egészen más helyzetbe került volna, mint P. Mária. Egy aranygyűrűt még el lehet valahogy dugni, de két lovat nem. Arra sem volt esély, hogy frissen vásárolt lovakként tüntesse fel őket, mert a tarasiak ismerték a lovakat.

Az első ügyvédi beadvány dátuma 1949. június 14. Ebben az apám csatolja Milan meghatalmazását, és javasolja, hogy a tárgyaláson hallgassák ki tanúként Mijatov Živa és Krstin Ivan tarasi szövetkezeti tagokat. Ők azt voltak hivatottak bizonyítani, hogy Milan belépéskor megegyezett a szövetkezettel, hogy egy alkalommal maga fogja használni a lovakat. Így május 14-én egyezség alapján vitte el a lovakat, hogy azok deszkát szállítsanak – és ami még fontosabb, május 16-án vissza is hozta a szövetkezetbe mindkét lovat. (Míg az ügyész szerint azért vitte el a lovakat, hogy örökre megtartsa magának.) Mivel az apám ezen a ponton biztonságban érezte magát, a beadványban ott áll az is, hogy ha a bíróság akarja, elhívhatják a tárgyalásra tanúként még a szövetkezet elnökét is, mert minderről ő is tud.

Ezek után a bíróság megállapította, hogy Milan mégsem lótolvaj. Az ítélet szerint: „el lett vetve az a vád, mely szerint a »Milan« néven ismert K. Svetozar 1949. május 14-én a Svetozar Marković Toza Szövetkezettől a saját házába vitt két lovat, azzal a céllal, hogy magának tartsa meg őket.” Amikor ezt felolvasta a bíró, Milan mosolyoghatott a vádlottak padján, csakúgy, mint Bojana a közönségben, és csatlakozhatott a mosolyhoz

az apám is. De kesernyések lehettek a mosolyok, mert néhány perccel korábban a bíró azt is felolvasta, hogy Milan a szabotázs bűncselekményét követte el, amikor Marinkov Milenko házában azt mondta, hogy szétesőben van a szövetkezet, és hangsúlyosan hozzátette, hogy „ha már mindenki kilép, lépjünk ki mi is”. Az ítélet szerint Milan ezt azzal a céllal mondta, hogy Milenko kilépjen. Ebben szövetkezet-ellenes aknamunkát láttak. Majdnem merényletet. Milant egy év szabadságvesztésre és kényszermunkára ítélték.

Nem tudom, mi járhatott Milan fejében, míg hallgatta a bírót. Lehet, hogy maga is megpróbálta a megfogalmazások kereteiben látni a történeteket, de így is kérdés maradt, hogy amit tett, az „elkövetés” volt-e. Megfordulhatott benne az a kérdés is, hogy egyáltalán történt-e igazából valamilyen ítéletközeli esemény. Ha Milan az apám mellett Pilinszky Jánost is felhatalmazza, eljuthatott volna a magyarázatig. Pilinszky ugyanis (igaz kicsit később) világosan rámutatott Milan helyzetének a lényegére a *Merénylet* című versében. (Ő nem pálinka közbeni szövetkezetellenes merényletre gondolhatott, de ez nem változtat a lényegen.) Pilinszky János szavai szerint:

*Megtörtént, holott nem követtem el,
és nem történt meg, holott elkövettem.*

Egy búcsúvacsora kísértései

Milan esete azt mutatja, hogy a hagyományos vétkekhez kapcsolódó vélekedést nem könnyű új vétkekhez fűzni. Van ugyan bűnaromája a „háborús nyereszkedés”, a „jogtalan vagyongyarapodás”, az „általános népvagyon ellen elkövetett bűncselekmény” és hasonló vétekkifejezéseknek, de nem egyszerű az eligazodás, az emberekben gyakran elmarad a felismerés, hogy tényleg vétkek lenne, amit valaki a vád szerint elkövetett. Ha valaki a villamoson leszálláskor kirántaná egy néni táskájából a pénztárcát, és elszaladna vele, és ha ezután véleménykutatást folytatnának a nézőknél, feltehetően száz százalékot közelítené meg az a válasz, hogy ez vétkek volt. Esetleg ott lenne csak egy kis megosztás, hogy ez lopás vagy rablás. De vétkek (pontosabban „háborús nyereszke-

dés”) volt-e Polinger házépítése a német megszállás alatt? És szabotázs volt-e Milan véleménynyilvánítása arról, hogy mindenki el fogja hagyni a Toza Marković szövetkezetet? Itt más eredményeket hozhatott volna egy közvélemény-kutatás. De ilyen kutatások nem voltak, és talán ezért lépegettek olyan magabiztosan az ügyészek.

Sok új vétek fogalmazódott meg a második világháború utáni első években, nem volt könnyű dolga a törvényhozóknak. Azért sem, mert zömmel tollal kellett fogalmazni. Írógépe csak a munkacsoportnak volt, egyes bizottsági tagoknak nem. A gépek gyakran a német megszállók által hátrahagyott írógépek voltak, több szerb betű hiányzott róluk. Más tárgyak is hiányoztak az alkotóasztalról. Nem volt még golyóstoll. Nemigen volt ásványvíz sem. Jogászok akadtak az asztal körül, de nem voltak többségben. Török kávé volt. Az ásványvizet is könnyebb volt helyettesíteni. Léteztek artézi kutak az utcán (Becksereken is, Belgrádban is), és akkoriban több volt a bizalom abban a vízben, amit a kútról hoztak vödörrel, mint ma abban, ami a vízcsapból folyik. A jövőben is nagy volt a bizalom. Győzelem után ez nem logikátlan. Viszont a győzelem sodrásában sok törvényalkotó inkább azon dolgozott, hogy tovább diadalmaskodjon, mint hogy fogalmazzon. Az első törvények a legyőzöttek felé irányultak. Megszületett az ellenséges vagyon elkobzásáról szóló törvény. Egy másik törvény szerint büntetést vont maga után a háborús nyereséggel szerzett vagyon. A részleteket gyakran nem töprengés, hanem lendület taszította a törvénytövegebe. Így ellenséges vagyonnak minősült minden helyi német vagyona is (kivéve azokét, akik a partizánok soraiban harcoltak). Úgy tudom, voltak többen a törvényhozók között, akik azt hitték, hogy ha egyszer verve van a fasizmus, verve van a kapitalizmus, akkor most már a rossz tulajdonságok is verve vannak. Csak a régivel kell leszámolni, utána már csak jó tulajdonságok lesznek. Ha Musil néhány évvel tovább él, és netán ott lett volna a törvényhozók között török kávé kortyolva és nézegetve egy-két asztalra tett radikális jövőképet, jó és rossz tulajdonságok új megfogalmazásait, valószínűleg más jutott volna eszébe, mint a harmincas évek elején. Most arra figyelt volna fel, hogy nemcsak tulajdonságok nélküli embert, hanem ember nélküli tulajdonságokat is lehet a jövőben látni. De közben az éppen

legyőzött múlt mellett egyre inkább érzékelhetővé kezdett válni az alakuló jelen is, és mind többen észrevették, hogy van még teendő. Szaporodtak a példák, melyek mutatták, hogy továbbra is vannak emberhez és nem elvekhez kapcsolódó tulajdonságok, és léteznek kísértések a győzelem utáni helyzetekben is. Lehetett ezt azzal magyarázni, hogy ez még a régi világ hozadéka, de valamit így is tenni kellett, mert – akármilyen ihletés is volt mögöttük – megjelentek új lopásképletek.

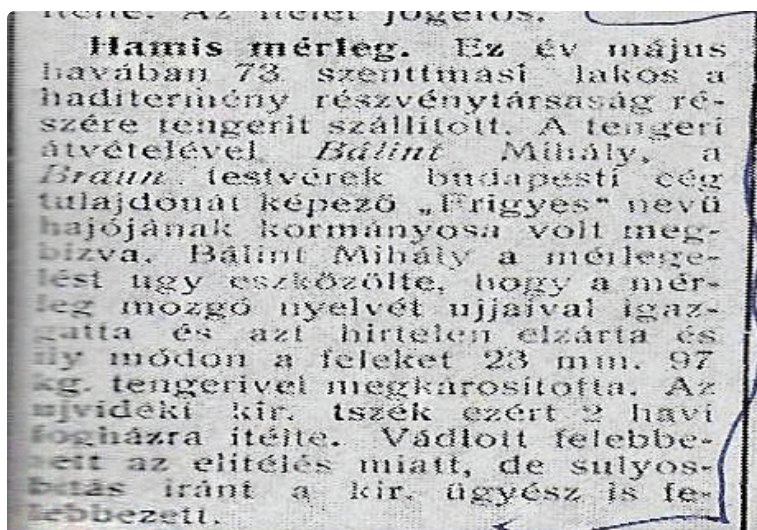
Közben, ahogy színre léptek új törvények és új ítéletek, voltak, akik azt vélték felfedezni, hogy most hattérbe szorul a szakértelem. Igaz, volt olyan gyanakvás is, hogy csak az osztályharc vesztesei kötik az ebet a karóhoz a szakértelem leple alatt. Annak idején (1947-ben) Bibó is igyekezett megfogalmazni ezt a helyzetet. Az *Értelmiség és szakszerűség* című írásában mondja, hogy „egy olyan társadalom vitázik, melyben emberek, pártok és osztályok között heves pozícióharc folyik, és ebben a pozícióharcban lényeges és döntő *fegyver* egyrészt a szakszerűsége való *hivatkozás*, másrészt az a *gyanakvás*, mely ezt a hivatkozást fogadja”. Ez így valahogy lehetett Magyarországon is, Jugoszláviában is, de nem tudom, hogy Bibón kívül hányan tépelődtek ezen. Sietni kellett, és a sietséget azzal lehetett magyarázni, hogy közérdekből sietünk, és eközben nem illik nézelődni.

A feladatok nem voltak egyszerűek. Már csak azért sem, mert, ahogy halad a történelem, egyre árnyaltabb és bonyolultabb változatai alakulnak a vétkes vagyonszerzésnek.

Valami távlatot keresve, ismét megemlítem az *Újvidéki Napló* 1916-os karácsonyi számát. Most ide is teszem a címloldalt.

A 4. oldalon van egy cikk a tisztességtelen vagyonszerzésről *Hamis mérleg* címmel.

Szóval az történt, hogy Bálint Mihály hajókormányos, aki átvette a kukoricát, ujjával igazgatta a mérleg nyelvét, így kihatott az eredményre, és tisztességtelen úton jutott 97 kilogramm tengerihez. Elég egyértelmű volt a helyzet. Az újvidéki bíróság el is ítélte Bálint Mihályt (kéthavi fogházra). De aztán, ahogy lendületesen fejlődött az emberiség, sokkal nehezebb lett megállapítani, hogy mi is a tisztességtelen. Itt most egy nagyobb ugrást tesztek. 2012-ben Ivey úr (a keresztnévét azért hagyom ki, mert az Egyesült Királyság Legfelsőbb Bírósága is kihagyta) egy kaszinóban játszott – sok sikerrel. Az ujjával nem ért oda semmihez, de előnybe került a többi szerencsejátékoskal (és a kaszinóval) szemben. Ivey azzal érvelt, hogy amit tett, az nem csalás (mérleg nyelvének az odébb lökése vagy hasonló beavatkozás), hanem „egy teljesen legitim előny bevetése”. A szerencsejátékban, melynek *Punto Banco Baccarat* volt a neve, részt vett egy hölgy is, csak őt nem Bojanának hívták, hanem Cheung Yin Sunnak. Hivatásos szerencsejátékos volt, és játékos társa Ivey úrnak. Együtt próbálkoztak.

Ivey úr egyébként 7,7 millió fontot nyert a kaszinóban. Így nem csoda, hogy az ügye a Legfelsőbb Bíróságig is eljutott. Lord Hughes fogalmazta meg az egyébként egyhangú ítéletet. Arról volt szó, hogy Ivey úr többet volt képes látni, mint bárki más a kaszinóban. Biztosan jóval többet, mint e sorok írója, és azt is megkockáztatom, hogy többet, mint bármelyik olvasó. A kártyák hátlapján a legkisebb, milliméternél is kisebb eltéréseket is képes volt észrevenni. Vannak mintázott kártyák („patterned cards”). A kaszinó ilyeneket használt. Ezek a minták a hátlapon nem mindig teljesen szimmetrikusak, és nem ugyanolyan távolságra vannak minden kártyán a lap szélétől. Szóval akinek sólyomszeme van, és nagyon érti a szakmát, a hátlapjáról is fel tud ismerni egy kártyát. Emellett Ivey úr és Sun kisasszony rávették a krupiét, hogy úgy tegye le egymásra vagy egymás mellé a kártyákat, hogy látszódjon a hátlapnak az a része, mely igazításként szolgált. Tehát nem fordította meg senki sem titokban a kártyákat, nem szabálytalan kártyákat tettek az asztalra, nem csempészték hamis kártyát a többi közé, csak alkalmat kapott Ivey úr egészen kivételes felismerőképessége. Az volt a kérdés, hogy ez tisztességtelen (dishonest) hozzáállás-e – mert ha igen, akkor csalásnak minősíthető. Izgalmas pillanatok lehettek a kaszinóban. Megpróbálok elképzelni, de nehezen megy. Genting Casinos volt a helyszín neve, de ezzel a színtérrel csak a bírósági ítéletben találkoztam. Tulajdonképpen csak egyszer voltam életemben kaszinóban. Ez Las Vegasban volt. Egy ismerősömet látogattam meg, mert egy konferencián voltam Las Vegastól nem messze (amerikai mércével mérve nem messze). Úgy éreztem, hogy nem elmenni kaszinóba – ha már Las Vegasban vagyok – valami olyasmi, mintha Pisában lennék, és nem mennék el megnézni a ferde tornyot. Szóval elmentem, de nem sokra emlékszem. Félhomály volt a termékben, feszültséget lehetett érezni. Néha morajlás hallatszott, de csak találgatni tudtam, hogy minek okán. Feltehetően feszült csend és morajlás váltakozhatott Ivey úr lépései nyomán is.

Az ítélet egyébként 27 oldalas. A bírósági forgatókönyv más, mint Bálint Mihály esetében. Ivey úr nem vádlott volt, hanem felperes. A kaszinót perelte, mert nem fizették ki neki a megnyert 7,7 millió fontot. A kaszinó szerint azért nem, mert csalt. Az volt a kérdés, hogy valóban csalt-e.

A bíróság azt elemezte (igen részletesen), hogy tisztességtelenül járt-e el, mert ez feltétele annak, hogy csalást lehessen megállapítani. Az ítélet 48. passzusa mutatja, hogy igen bonyolult dologról van szó. A bíróság szerint a tisztességtelenség (dishonesty) nem egy definiált fogalom. Lord Hughes szavai szerint: „Ellenkezőleg, olyan, mint az elefánt, melyet találkozásor inkább a felismerés jellemez, mint egy definíció.” Tehát látom, hogy elefánt, akkor is, ha nem tudom definiálni, hogy milyen állatfajta. A végén a bírák mégis tisztességtelen magatartást ismertek fel. Az ítéletet 2017. október 25-én hozták. Ivey nem kapta meg a 7,7 millió fontot. Ezután azt mondhatnánk, hogy Ivey úr is azt tette, amit Bálint Mihály, csak másként. És a jogászoknak is másként kellett bogozniuk a szálakat. De most visszatérnék egy olyan korszakba, mely nem körülbelül száz, hanem körülbelül harminc évvel a mérlegmanipulálás után alakult. A fejlődő új szocialista Jugoszláviában is sok dilemma jelentkezett azzal kapcsolatban, hogy most az új helyzetben mi a tisztességtelen, és mi a csalás. Többször sikerült jelszavakkal feloldani a töprengést, de nem mindig egészen. Aztán megjelent az a kérdés is, hogy hogyan lehet megőrizni a korábban jogtalanul szerzett, majd elkobzott vagyont, vagy olyan vagyont, melyből valakinél az új mércék szerint feleslegesen sok volt, és ezért be kellett szolgáltatni.

Ezzel kapcsolatban most egy becskerekű ügyre térek, mely 1949-ben folyt. A háborús nyereszkesedők haszna (vagy vélt nyereszkesedés haszna) ekkor már javarészt az államkasszát gazdagította. Ez nem kevés pénz volt (akkor sem, ha Polingernek a végén mégsem kellett fizetnie). Állami kezekbe kerültek az ellenséges vagy felesleges vagyonnak minősített birtokok és vagyontárgyak is. Ezt őrizni kellett. Aztán megalakult a Tiltott Kereskedelmet és Tiltott Szpekulációt Visszaszorító Bizottság, ennél is gyűlt vagyon, és ezt külön bizottsági raktárakban őrizték. Akik őrizték, azok jórészt büszkén viselték az antifasiszta jelzőt – de ezek is emberek voltak. Felvetődött a kérdés, hogy lehet-e új, zömmel kommunista eszmékkel vagyoni ingereket hatástalanítani. Ezt a próbát kellett, hogy kiállja egy másik Milan is – I. Milannak hívták. (Most, hogy ezt a nevet leírom, kerülve, hogy teljes vezetéknevet írjak, felötlik, hogy lesz olvasó, aki első Milánt fog olvasni. Ez téves lenne. I...vic Milanról van szó, aki azért nem első, mert nem király,

hanem becskerek-i tisztviselő volt – és azért sem, mert ebben a prózafejezetben ő nem az első, hanem a második Milan nevű szereplő.)

Mozgalmi háttérrel Milan már huszonnégy éves korában főnöke lett a becskerek-i Népbizottság mellett működő Gazdasági Felügyeletnek. Ez a felügyelet őrizte a Tiltott Kereskedelmet és Tiltott Szpekulációt Visszaszorító Bizottság összegyűlt vagyonát is. Tehát elvben Milan mindenképpen tisztességes volt. De 1949. május 14-én mégis letartóztatták. Fontos nap volt május 14-e a becskerek-i vagy Becskerek-közei Milanok számára. K. Milan ezen a napon vitt el lovakat a szövetségéből, és ezen a napon fejtette ki nézeteit a Toza Marković szövetség sorsáról. I. Milant pedig ezen a napon tartóztatták le néhány héttel korábban elkövetett cselekményekért. K. Milan ellen június 3-án, I. Milan ellen pedig június 6-án emeltek vádat. Az utóbbi egy közös vádirat volt hat vádlott ellen, ezek között I. Milan volt a harmadrendű vádlott, és az apám volt a kirendelt védője.

Amint olvasom az iratokat, látom, hogy a negyedrendű és hatodrendű vádlottak esetében a vagyoni egyensúly gyorsan helyreállt. A negyedrendű vádlott (S. Miroslav) a Városi Népbizottságban volt tisztviselő, el-látással és beszerzéssel foglalkozott, és Ž. Svetolikot (a hatodrendű vádlottat) érdemén felül látta el egy malaccal, némi ellenajándék fejében. Ez a malac tulajdonképpen a Jugoszláv Állami Vasutakat illette volna meg. Meg lett azonban állapítva már az első szóbeli tárgyaláson, hogy a vádlottak utólag átadtak a Jugoszláv Állami Vasutaknak „egy hasonló súlyú malacot”.

Azt mondhatná az ember, hogy mégsem lett egészen új világ. Ezt más színtereken is tapasztalni lehetett – például táncparketten. Tény, hogy 1949-ben a tánctermekekben új vezér képe függött a falakon, de a lányok dereka a kommunizmus első éveiben is körülbelül ugyanolyan volt, mint néhány évvel korábban a fasiszta megszállás alatt, vagy körülbelül tíz évvel korábban a Jugoszláv Királyságban. Voltak zenészek is, akik több rendszerváltás után is a pódiumon maradtak. És már majdnem öt év telt el háború nélkül. Ott lobogott körülöttünk sok új jelzés, de a jelentések néhol módosulni kezdtek. A becskerek-i városháza mellett egy drótkerítésen tábla függött, és rajta egy odafestett felirat, mely néhány éve nyugalomteremtés céljából került oda: „Проверено мин нет”.

Ezt még az orosz katonák írták ki, jelezve, hogy „Ellenőrizve, akna nincs”. Magam is emlékszem erre a feliratra. Több helyen láttam. Néhol – figyelembe véve Becskerek összetettségét – latin betűkkel: „Provereno min njet”. 1944 végén ez azt jelezte, hogy fellélegezhetünk. 1949-ben már voltak, akiket zavart, mert ezt olvasva önkéntelenül is vissza kellett fordulniuk a háború felé.

Aztán itt volt maga a becskerei városháza is. Ez egy monarchiabeli épület, boltíves bejáratral, tágas és díszes tanácsteremmel, hagyományos tekintélyt jelző irodaszobákkal és előszobákkal. Itt rendezkedett be az új városi hatalom. Szemben a katolikus templom állt. Az újságokban pedig, melyek több előszobában ott heverték egy kisasztalon, lendületes mondatok voltak olvashatók. Olyanok, mint amilyeneket most egy *Magyar Szóban* olvasok, mely abból a korból maradt meg. Az egyik cím szerint: „Nem engedhetjük meg, hogy vallásos szertartások végzésének öve alatt politikailag mérgezzék az ifjúságot”. Ennek az írásnak az egyik alcíme szerint: „Legyenek a kommunisták a legjobb diákok”. Ebben a helyzetben több szemszögből is nézhették a templommal szemben álló városháza helyiségeit és tárgyait az új tisztviselők, akik egyszersmind az új meggyőzések oktatói is voltak. Apám egyik kollégája mesélte egyszer, hogy valamelyik népbiztos elrendelte, hogy az ő felügyelete alatt álló irodákból dobják ki a túl díszes bőrfonatos székeket. Véleménye szerint ezek osztályellenes székek voltak. Radikális kidobás mégsem következett, mert az is felötlött, hogy ezek most már a népvagyonhoz tartoznak, melyet nem szabad elherdálni. Így csak a folyosóra rakták ki a díszes székeket. Aztán valamennyi idő után mégis visszakerültek. Vagy egy előszobába, vagy egyenesen valamelyik népbiztos íróasztala mögé.

Azt nem tudom, hogy milyen szék állt I. Milan íróasztala mögött. A vádirat erre nem tért ki. Az ügyész azt hozza fel, hogy a Tiltott Kereskedelmet és Tiltott Szpekulációt Visszaszorító Bizottság raktárát Milan inkább dézsmálta, mint felügyelte. Ebben a raktárban beszolgáltatót vagy elkobzott élelmiszer is volt. Egy más ügyiratban a „fasiszta élelmiszer” megjelölést látom. Ugyanez a fasiszta liszt, kolbász vagy cukor később népi élelmiszer lett, amikor más raktárba került.

Az újonnan elraktározott élelmiszert I. Milan több esetben nem a rá-szorulóknak, hanem a Kereskedelmi Felügyelet alkalmazottainak vagy azokhoz közel állóknak osztotta (igaz, nem ingyen, de áron alul). Maga is részesedett politikailag alkalmatlan eredetű (és ezért elkobzott vagy beszolgáltatott) élelmiszerben. Az ügyész szerint pontosan „3 liter pálinkát, körülbelül 160 tojást, 6 kiló lisztet, 3 kiló zsírt, 11 kiló cukrot, 11 kiló szárított húst, és satöbbit” vásárolt magának, visszaélve hivatali pozíciójával. Ezzel egy friss törvényt sértett meg: az 1948 októberében életbe lépett Hivatali kötelesség megsértése elleni törvényt, pontosan ennek a 3. szakaszát.

Ezután következik a legsúlyosabb vád – és most jutok el a címben jelzett búcsúvacsoráig. Az ügyész szerint I. Milan nemcsak kedvezményes áron vett birtokába élelmiszereket, hanem ingyen is. Amikor 1949 tavaszán elhagyta az egyik hivatali posztját, hogy egy lépcsővel feljebb lépjen, búcsúvacsorát szervezett. Ebben részt vett számos hivatali munkatársa, akik ezzel tettestársakká váltak. A vacsora a városházán volt, egész közel a Tiltott Kereskedelmet és Tiltott Spekulációt Visszaszorító Bizottság raktárához. Vélhetően a folyosón ünnepeltek az irodákból kihozott asztalkák körül állva és mozogva. Az is valószínű, hogy közben hazafias dalokat is énekeltek. Ahogy fokozódott a hangulat (és csökkent a rendelkezésre álló étel-ital), a raktár felé fordultak I. Milan irányításával, és elhoztak 15 liter pálinkát, 15 liter bort, 100 tojást, 2 kiló vaját és 7 kiló lisztet. Ezúttal ingyen. A részletek azt mutatják, hogy egy konyha is folytatólagosan működhetett a búcsúesemény alatt. A borosüvegeket feltehetően ládában hozták a raktárból, és rátették egy osztályellenes székre (talán a folyosón, ha ott állt még a szék, de lehet, hogy egy előszobában). Sok minden jött lendületbe a háború után. A faszizmus tagadása és az ehhez kapcsolódó jóérzés, az osztályöntudat, új irányban fejlődő bizalmak. De az alakuló friss magabiztosság néhol törvényes kereteken túllépő mozgást is ihletett. (Búcsúvacsorákon különösen.) Korrupció is jelentkezett, bár mondhatnánk, hogy ez még gyakornoki státusban ténykedő korrupció volt. Megmaradtak régi ösztönök is az új színtereken, mert vannak ideológiákat és reformokat túlélő ingerek. Akadályozni sem mindent lehet. Ahol előrelátható, hogy hogyan támadják más

bőségét – mondjuk háremeknél –, ott jóval könnyebb célirányos megelőzést eszközölni az örökkel szemben, mint a Tiltott Kereskedelmet és Tiltott Szpekulációt Visszaszorító Bizottság raktárának őrei esetében.

A vádirat szerint „I. Milan, mint hivatalos személy olyan cselekedeteket hajtott végre, melyeket nem a hivatal igényei ösztönöztek, hanem a hivatal iránt tanúsított kártevő magatartása és haszonleső indítékai”. Ezáltal bekövetkezett „az állami hivatal szabályos működésének súlyosabb megzavarása”. – És ez szóról szóra az, ami ott áll a Hivatalos kötelesség megsértése elleni törvény 3. szakasza második bekezdésének első mondatában. Ezért a cselekedetért 12 év szabadságvesztés és kényszermunka volt kiszabható. Ezen a ponton mintha még nem húzódott volna vissza a háború alatt közénk toladó aránylátás (vagy aránytévesztés). Hogy tovább fűszerezze a vádakát, az ügyész még hozzátette, hogy I. Milan társaival egy alkalommal éjszaka dorbézolt az irodában, és pedig raktárból elsajátított pálinkával.

Az iratok nem teljesek, de ott van egy jegyzőkönyv az első szóbeli tárgyalásról, melyen meghallgatták I. Milant és a többi vádlottat. A dátum lemaradt. Az van csak feljegyezve, hogy I. Milan meghallgatása után 5 perc szünet következett, hogy 14 órakor fejeződött be a tárgyalás, és hogy a következő szóbeli tárgyalás június 20-án lesz. Tehát ez a tárgyalás, melynek a jegyzőkönyve a kezemben van, június második hetében lehetett.

Minden valószínűség szerint 1949-ben már volt dorbézolás a városházán. Volt korábban is. A néptisztviselők feltehetően egymás vállát átkarolva daloltak, pálinkáspoharat tartva szabadon maradt kezükben. A pezsgősüvegből kipattintott dugó nem ütközött a plafonba, mert magas boltívek voltak. Ha több elvtárs és pálinkáspohár került egymás mellé, lehet, hogy közös esküt is tettek (dalban): DRUŽE TITO MI TI SE KUNEMO DA SA TVOGA PUTA NE SKREČEMO (TITO ELVTÁRS, ESKÜSZÜNK NEKED, HOGY AZ UTADRÓL NEM TÉRÜNK LE). Aztán valami letérés talán mégis alakult, ha az esküt tevők mellett egy csinos elvtársnő haladt el és valamelyik dalnok megpaskolta a fenekét. Ezt tette Milan is? Szerinte nem. Határozottan tagadta, hogy éjjel dorbézoltak volna a Tiltott Kereskedelmet és Tiltott Szpekulációt Visszaszorító Bizottság raktárból elorzott pálinkával. Milan szerint nem éjszakai lumpolásról volt szó, ha-

nem csak egy koccintásról a munkaidő lejárta után. A pálinka valóban a bizottság raktárából származott, de fizettek érte. (Érdekelne, hogy mikor és hogyan, de erre nem tér ki a vallomás.)

A lényeggel (a búcsúvacsorával) kapcsolatban csak egyes tételek lettek vitatva. Milan szerint nem 15, hanem csak 5 liter pálinkát vettek el a raktárból, nem 15, hanem csak 10 liter bort, nem 100 tojást, hanem „bizonyos mennyiségű tojást”, nem 7, hanem 5-6 kiló lisztet.

Nem tudom, hogy a következő, június 20-i tárgyaláson szóba került-e (és vitatott volt-e) az a vádpont, mely szerint Milan más vádlottakkal együttműködve hivatalnokoknak és azokhoz közel álló személyeknek kedvezményes áron adott ki élelmiszert a raktárból. Lehet, hogy Milan és az apám esélyt láttak a „közel álló személyek” megjelölésben. Itt én is érzek egy kis mozgásterületet. Fel lehetett vetni a kérdést, hogy tényleg korrupció volt-e pálinkát, lisztet és zsírt árulni ezeknek az embereknek. Hivatalnokok rokonai voltak? Vagy más módon közeli személyek? Vagy mégsem volt igazán közeli kapcsolat? Milyen közeli az igazán közeli? Hogy ki volt hivatalnok, az ott állt a bíróság elé terített listán. De a „közel álló személyek” azonossága nem volt egy mindenki számára egyértelmű felfedett kártyalap. Az iratokban csak az állt, hogy vevő. Közelséget mutató magyarázat nincsen. Lehet, hogy az ügyész korábban együtt látta Milant a korzón valamelyik kedvezményezett vevővel. Az is lehet, hogy az ügyész itt úgy valahogy igazodott/találgatott, mint ahogyan Ivey úr fürkészte és érezgette a kártyák hátlapját. De lehet, hogy egy kicsit manipulált is (amint Bálint Mihály tette a mérleg nyelvével).

Milan esetében az ügyész egy év és hat hónap kényszermunkával járó szabadságvesztést ért el. 1949. július 21-én mondta ki az ítéletet a becskeréki Körzeti Bíróság. Ivey 7,7 millió font sikert ért el, de ebből semmit sem kapott. Az ügyész sikeréből nem tudom, hogy pontosan mennyi valósult meg. Hat hónap biztos igen. 1949. november 23-án kegyelmi kérvényt nyújt be az apám a feleség, Natalija nevében. Milan május 14-e óta volt fogházban, így novemberben már lejárt a másfél éves büntetés egyharmada. Kegyelmi kérvényben már nem lehet vitatni, hogy el lett-e követve a bűncselekmény. De egy kegyelmi kérvényt olvasva többet lehet megtudni arról, hogy ki is volt az elkövető.

Látom azt is, hogy Natalija, Milan felesége, a NAMA-ban volt elárúsító. A NAMA a Narodni Magazin (azaz Népraktár) rövidítése. Tulajdonképpen egy áruház volt a főutcán, melyet akkoriban Tito Marsall utcának neveztek. Korábban a Daun családé volt az épület, aztán változások jöttek, következett a NAMA. Ez volt az az áruház, ahol az embernek esélye volt olyasmit is venni, ami máshol nem volt kapható Becskerekén. Ma egy elhagyott épület. Amikor létrejött a NAMA, a becskerekiek zömmel még Daun-épületnek vagy Daun-palotának nevezték. Ma, amikor már nincsen benne NAMA (ablakok sincsenek, tető sem), a tájékozott és emlékekkel rendelkező becskerekiek NAMA-nak hívják. Változnak az emlékezetek. Kírva most az van, ami a NAMA után következett, de szintén nincsen már, és az emlékezetben sem igazán ragadt meg: Робна кућа Београд (Belgrád áruház). Nem tudom mi lesz, ha majd új emlékezetek jönnek.

Szóval itt dolgozott Natalija. Novemberben, a kegyelmi kérvény beadásakor szüneteltetett munkaviszonya volt, mert két hónappal korábban egy lánya született – Svetlana. Volt még egy másik lányuk (Mira), ő két-

éves volt 1949 novemberében. A kegyelmi kérvény szerint nagy szükség lenne ebben a helyzetben egy férjre és apára. Aztán le van még írva, hogy Milan munkáscsaládból származik, és a sajnálatos hibák kivételével lelkes tudattal végezte a feladatait. A bírósági eljárás során az is világossá lett téve, hogy őszintén bánja, amit tett. Számára már az erkölcsi elítélés is nagyon kemény büntetés volt, mert ő mindig azon igyekezett, hogy példaképe legyen másoknak. A jövőben igyekezni fog, hogy elkerüljön minden hibát.

Ezt a kispapásokról szóló fejezetet Robert Cicale-lal, az Amerikai Jogászegylet tagjával kezdtém, aki érzelmi okokból lopott bugyit, és a védelme lényegében bünbánásra szorítkozott. I. Milan esetében valamivel bonyolultabb volt a helyzet, voltak vitatott részletek és minősítések, de néhány vádpont esetében itt is csak a bevallás és a bünbánás maradt az egyetlen enyhítést megcélzó stratégia.

Nem tudom, mit tettem volna, ha bíró vagyok Cicale ügyében. I. Milant közelebbről látom – azért is, mert mindketten becskerekiek vagyunk. Az is lehet, sőt nagyon valószínű, hogy a feleségével, Natalijával többször találkoztam, amikor az ötvenes években a NAMA-ban vásároltam, csak akkor nem tudtam a nevét. A másfél év kemény büntetés volt ahhoz képest, amit Milan tett. Igaz, az alkalmazott 3. szakasz második bekezdése szerint 12 évet is ki lehetett volna szabni. Olvasva az ügyirat végén az ügyész nevét, úgy rémlik, hogy később magam is megismertem. Ha ő volt az, akire gondolok, akkor valamivel idősebb volt, mint az apám, kopasz, korábban is ügyész, és a bíróság épületében a folyosón sem mosolygott. Határozott ember volt. Sokan mások is. A faszizmus legyőzése után alakult egy olyan érzés is, hogy az új lendülettel most már mindent meg lehet oldani. Azt is, hogy teljesen és véglegesen elijedjen a korrupció. Ez mégsem jött be. Léteznek ideológiabiztos emberi gyarlóságok.

Egy másik oldalról nézve a dolgokat, eszembe jut az is, hogy 1949-ben még ott voltak a kötelező beszolgáltatás kíméletlen szabályai. Voltak, akik egy-egy évben nem is termeltek annyit, amennyi az előírt „kötelező felesleg” volt. Vásárolniuk kellett, mondjuk lisztet, hogy eleget tegyenek a kötelező beszolgáltatásnak. Sok ilyen ügyet találtam az iratok között. Arra is emlékszem, hogy egyszer hívatlanul benyitottam az irodába,

mert előző este ott felejtettem egy kirakókockát. Tízéves lehettem. Az íróasztal előtt a széken zokogott egy asszony. Az apám rögtön felállt, megfogta a kezemet, elhúzott az ajtóig, és kitessékelt az irodából. Nem próbáltam visszamenni. Ebédnél aztán szóba került a zokogó asszony. Apám mesélte az anyámnak és a nagyapámnak, hogy a parasztasszony azt panaszkolta, hogy a kötelező beszolgáltatás után nincs mit ennie a családnak. Gondolkodom, hogy a beszolgáltatók hogyan érezhették magukat, ha értesültek róla, hogy az elvett lisztet most a huszonnégy éves Milan búcsúvacsoráján fogyasztják. Érthető módon, ők is lendületesen gondolkodtak, és nem a tettel arányos, hanem minél magasabb büntetést vártak és kívántak. Az arányok a győzelem (vagy rendszerváltás) után sem kerülnek főszerpbe. Arányhívőknek eddig még nem sikerült mozgalmat szervezni – és kérdés, hogy sikerülni fog-e. Addig is, hátszél nélkül okoskodva azt mondanám, hogy a letöltött hat hónap szerintem inkább sok volt, mint kevés. Én szabadon engedtem volna Milant.

KIHALÁSZOTT ARC II.

(2019, TALÁLT, FESTETT FA, 23,5×12,8×13,8 CM)

